

1. Bevezetés

Erjesztett, alkoholos italokat évezredek óta fogyaszt az emberiség. Amikor azonban a 19. században –a nagyüzemi-ipari technológiáknak köszönhetően– tömegessé vált a szeszkesztés, az egyre olcsóbb alkohol miatt megváltoztak, intenzívebbé váltak a társadalom alkoholfogyasztási szokásai.

Törkölyből és gabonából a 17. században is készítettek pálinkát, de a kedvezőtlen termelési viszonyok és az alacsony technikai színvonal miatt a pálinkafőzés a 18. században még nem terjedt el szélesebb körben.¹ A 19. században szeszt már nem csak ipari vállalkozások főztek, hanem a század közepére a házi pálinkafőzés is elterjedt. Az 1840-es évekre az ország északi területein alig volt olyan falu, amely nem rendelkezett legalább egy pálinkafőzővel.² Az alkoholfogyasztás tömegessé válásának következtében idővel és fokozatosan megjelentek először az orvoslás területén, majd a közbeszédben is olyan vélemények, amelyek a szeszessital fogyasztás káros hatásaira hívták fel a figyelmet. Azonban tartósan tovább éltek azok a téves elképzelések is, amelyek az alkohol szervezetre gyakorolt pozitív hatásait hangsúlyozták.

Noha a 21. századból visszatekintve arra gondolhatnánk, hogy a 19. században az alkoholfogyasztás elsősorban a felnőtt népességet érintette, valójában egyáltalán nem újkeletű probléma a fiataloké, azaz 14 éven alatti gyermekek és a 15-18 év közötti ifjúság alkoholfogyasztása. Az Európai Unió felmérése szerint az európai 15–16 évesek több mint harmadát érinti a rohamivás.³ 2019-ben Magyarország esetében ez a típusú alkoholfogyasztás a 15–16 éves kamaszok 42%-át jelentette, amivel az összesített európai listán a 7. helyet foglaltuk el. Egy 2018-as európai felmérés szerint pedig a magyar 15 évesek 31%-a már többször is volt részeg, ami az összesített európai lista 4. helyét jelentette.⁴ Még meglepőbb, hogy a WHO 2015-ös adatai szerint a magyar 15 évesek 93%-a fogyasztott szeszest italt a felmérést megelőző egy évben.⁵ Ezek az adatok is azt mutatják, hogy az

¹ Kárpáti Endre: A magyarországi alkoholelles mozgalom története. In: Palla Ákos (szerk.): Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei 19. Budapest, 1960. 141-142. p.

² Kárpáti, 1960. 143. p.

³ „gyors tempóban történő, nagy mennyiségű alkohol elfogyasztása kifejezetten lerészegedési céllal” (binge drinking) <https://alkohol.info.hu/bevezetunk-a-binge-drinkingbe-de-nem-ugy/> (2024. 11. 30.)

⁴ Servet Yanatma: Underage binge drinking rates in Europe are twice as high as adults. Which countries are worst hit?

<https://www.euronews.com/next/2024/01/17/binge-drinking-rate-in-adolescents-is-double-that-of-adults-in-europe-its-worse-in-these-c> (2024. 11. 30.)

⁵ 15-years old any alcoholic beverage consumed in past 12 months. [https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/15-years-old-any-alcoholic-beverage-consumed-in-past-12-months-\(-\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/15-years-old-any-alcoholic-beverage-consumed-in-past-12-months-(-)) (2024. 11. 30.) - WHO, The Global Health Observatory adatai alapján.

alkoholfogyasztás kultúrtörténetének kutatása, különösen a gyermekek és tizenévesek esetében, egy aktuális és releváns téma.

Dolgozatomban tehát a gyermekek alkoholfogyasztásának problémakörét vizsgálom az 1880-as évektől az első világháborúig. Erre az időszakra az orvostudomány már felismerte az alkohol emberi testre gyakorolt káros hatását. Megállapították, hogy a szesz nem csodaszer, hanem éppen az ellenkezője: mérge az egyén testére és lelkére nézve. A századforduló orvosai pedig már azt is tudták, hogy ezek a veszélyek a kiskorúak esetében még fokozottabban érvényesek.

Kutatásom során egyrészt azt vizsgáltam, hogy milyen egészségügyi és társadalmi következményeket tulajdonítottak a korszakban a szesz italoknak. Másodsorban arra voltam kíváncsi, hogy a gyermekek milyen módon voltak kitéve az alkohol káros hatásának; illetve hogyan, milyen események következtében került a gyermekek alkoholfogyasztásának kérdése a nyilvánosság látókörébe. Az elemzés során arra is kerestem a választ, hogy a korszakban milyen intézkedésekre került sor a gyermekek védelme érdekében, valamint milyen szereplők és megfontolások álltak ezen rendelkezések mögött.

Elemzésem során többek között Csillag Gyula⁶, Dorner Béla⁷, Stein Fülöp⁸ orvosok, illetve az alkoholizmus kérdése iránt érzékeny korabeli aktőrök, Keleti Károly⁹, Máday Izidor¹⁰, Nagyiványi Fekete Gyula¹¹ és Walló Albert¹² alkoholfogyasztással kapcsolatos műveire hagytam. Emellett olyan korabeli orvosi szaklapok cikkeit is felhasználtam mint a *Gyógyászat*, az *Ifjúság és Egészség*, a *Jó Egészség* és az *Orvosi Hetilap*. Az oktatás alkoholelleanes küzdelemben játszott szerepének megismeréséhez főként a *Népnevelők Lapja* és a *Néptanítók Lapja* számait használtam. A széleskörű nyilvánosságnak szánt országos napilapok közül a *Budapesti Hírlap*, *Népszava*, *Pesti Hírlap* és a *Pesti Napló* számos cikkére hivatkoztam. Fontosnak tartom még megemlíteni Kárpáti Endre 1979-ben megjelent munkáját is,¹³ ami átfogó képet nyújt az általam vizsgált időszakban az antialkoholista mozgalom tevékenységéről.

⁶ Csillag Gyula: Az iszákosság korlátozásáról. Budapest, 1894.; Csillag Gyula: A gyermekek alkoholizmusa elleni védekezés törvényhozási és társadalmi szempontból. Budapest, 1899.

⁷ Dorner Béla: Az alkoholizmus kérdése. Győr, 1907.

⁸ Stein Fülöp: Az alkohol. Budapest, 1906.

⁹ Keleti Károly: Magyarország népességének élelmezési statistikája physiologiai alapon. Budapest, 1887.

¹⁰ Máday Izidor: Adatok az alkoholizmus kérdésének ismertetéséhez. Budapest, 1905.

¹¹ Nagyiványi Fekete Gyula: Az alkohol és a mezőgazdasági népesség. Budapest, 1895.; Nagyiványi Fekete Gyula: Az iszákosság és a bűntettek. Budapest, 1899.

¹² Walló Albert: Az alkoholizmus és utódaink. Ungvár, 1914.

¹³ Kárpáti Endre: A magyarországi alkoholizmus elleni küzdelem múltjából. Budapest, 1979.

2. A magyarországi alkoholfogyasztás kultúrtörténete a 19. század második felében

A dualizmus idején már számos szeszgyár működött az országban. A szeszipar a malomipar után a legfontosabb élelmiszergyártó iparágnak számított,¹⁴ ami nem csak munkahelyet teremtett, hanem egyben állami bevételeket is jelentett. Párniczky Ede statisztikai adatai szerint az 1880-as évek elején Horvát-Szlavónország nélkül 611 ipari és 60 205 gazdasági szeszfőzde működött az ország területén. Ezen felül 2224 községben 53 247 helyen készítettek szeszt adómentesen.¹⁵

Az 1868. évi XVI. törvénycikk elrendelte, hogy a szeszgyártás után fizetendő adó mértékét a termelési képesség, a felhasznált alapanyagok és a termelési fok figyelembevételével kell kivetni.¹⁶ Az 1888. évi XXXV. törvénycikk értelmében a szeszes italok kimérése, kis mértékben történő árusítása az állam jogává vált. Ez a szeszes italok zárt edényekben való üzleti vagy üzlethelyiségen kívüli árusítását jelentette, borok és égetett szeszes italok esetében 100 litert, míg söröknél 25 litert meg nem haladó mennyiségben. Kocsmák nyitásához és fenntartásához tehát állami engedélyre volt szükség, amit csak „feddhetetlen” előéletű magyar állampolgárok kaphattak meg.¹⁷

Az 1890. évi XXXVI. törvénycikk a szeszes italok nagyban történő értékesítését szabályozta: „Azok, a kik nyílt helyeken égetett szeszes folyadékoknak nagyban – vagyis legalább 100 litert tevő vagy ezt meghaladó mennyiségben – való elárusításával foglalkoznak, erre nézve a pénzügyi hatóság engedélyét...kieszközoelni tartoznak.”¹⁸ Az 1899. évi XXV. törvénycikk pedig a szeszes italok nagy mennyiségben történő eladását is kizárólagos állami jogként rögzítette. A törvény a korábbiakat megerősítve kimondta, hogy „...szeszes italokat csak az

¹⁴ Kárpáti, 1960. 156. p.

¹⁵ Párniczky Ede: Magyarország gazdasági statisztikai kézikönyve. Budapest, 1877. 84. p.

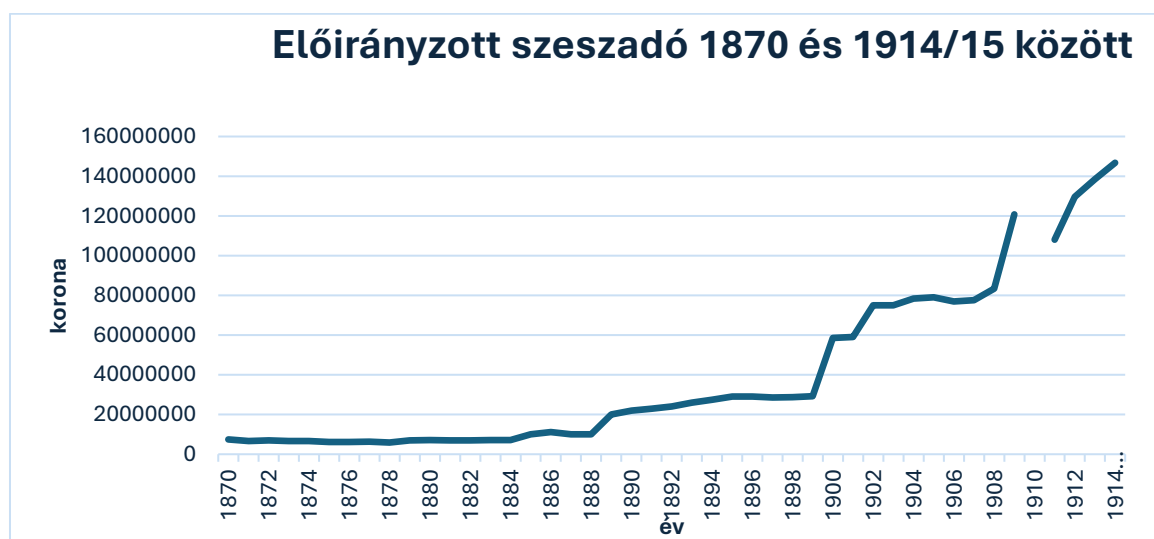
¹⁶ 1868. évi XVI. törvénycikk a szeszsadóról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800016.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fextraparams%3D%7B%2522ID%2522%3A%2522FullTextSearch%2522%2C%2522Year%2522%3A%25221868%2522%2C%2522Kibocsato%2522%3A%2522TV0%2522%7D> (2024. 11. 30.)

¹⁷ 1888. évi XXXV. törvénycikk az állami italmérési jövedékről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88800035.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1888> (2024. 11. 30.)

¹⁸ 1890. évi XXXVI. törvénycikk az italmérési jövedékről szóló 1888: XXXV. tc. némely határozmányainak kiegészítéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89000036.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3Dszesz> (2024. 11. 30.)

mérheti ki és kis mértékben csak az árusíthatja el, továbbá égetett szeszes italoknak nagyban való eladásával csak az foglalkozhatik, a ki erre a pénzügyi hatóságtól engedélyt nyer”.¹⁹

Az állam közvetlenül érdekeltté vált a szeszes italok fogyasztásában, hiszen a szeszdóból egyre nagyobb állami jövedelmek származtak. Az előírányzott szeszdó mértéke 1885-től kezdett emelkedni, ekkor mintegy 10 millió koronát tett ki. Az 1890-es években 20 és 30 millió korona között mozgott. A legradikálisabb növekedés az 1900-as évek elején következett be, 1909-re pedig az előírányzott összeg elérte a 120 millió koronát.²⁰

1. ábra. Saját készítésű diagram. Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/allami_koltsegvetes/

Az 1880-as évek hazai alkoholfogyasztásában a másik fontos változás a szőlőtermelést sújtó filoxéra gombajárvány miatt következett be. A szőlőt pusztító betegség következtében a bor ára jelentős mértékben megnőtt.²¹ Ennek ellensúlyozására az állam az alkoholkészítés terén engedményeket tett, engedélyezve a házi pálinkafőzést az 1878. évi XXIV. törvénycikkben rögzített keretek között. Ezek szerint „azoknak, kik a szeszes folyadékokkal sem kicsinyben, sem nagyban nem kereskednek, megengedtetik, hogy öntermesztette anyagokból önmaguk és velők egy kenyéren levő háznépük vagy cselédek részére évenként legfeljebb 50 foku pálinkát, 1 hektolitert meg nem haladó mennyiségben adómentesen főzhessenek.”²² A bor drágulása és

¹⁹1899. évi XXV. törvénycikk az állami italmérési jövedékről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89900025.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3Dszesz> (2024. 11. 30.)

²⁰ https://library.hungaricana.hu/hu/collection/allami_koltsegvetes/ (2024. 11. 30.)

²¹ Kárpáti, 1960. 158. p.

²²1878. évi XXIV. törvénycikk a szeszdóról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87800024.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3Dad%25C3%25B3mentes%2520p%25C3%25A1linkaf%25C5%2591z%25C3%25A9s> (2024. 11. 30.)

az adómentes pálinkafőzés következtében a pálinka népszerűsége így tovább nőtt. A viszonylag olcsó és egészségtelen alkohol fogyasztása a nyomorúságos körülmények között élő parasztság és az egyre gyarapodó munkásság körében egyaránt népszerűvé vált. 1885-ben Földes Béla közgazdász azt írta, hogy a pálinkafogyasztás a legtöbb munkást koncentráló fővárosban volt a legmagasabb, ami fejenként 15 liter 100%-os alkoholt jelentett. Számításai szerint 1880-ban Budapesten 89 lakosra jutott egy kocsmá.²³

A 19. század utolsó harmadára az iszákosság tehát oly mértékűvé vált, hogy nemcsak a családok, de az állam számára is problémaként fogalmazódott meg. Az állam erre elrettentést szolgáló büntetéssel reagált. Az 1879. évi XL. törvénycikkben a „nyilvános helyen botrányt okozó részeg állapotban” megjelenőket 25 forintig, míg azokat, akik nyilvános helyen lerészegítenek valakit, vagy ittas személynek további alkoholt adnak el 50 forintig terjedő pénzbüntetéssel sújtották. A büntetés 100 forintig növelhető volt, ha 14 év alatti kiskorúval szemben követték el.²⁴ Mindez azt mutatja, hogy az állam elméletben bűncselekményként kezelte a túlzott, „botrányt okozó” alkoholfogyasztást és a szándékos lerészegítést. Ugyanakkor a hathatósabb fellépést akadályozta, hogy a szeszadóból származó bevételeiről nem kívánt lemondani. A törvény arra is enged következtetni, hogy a jelenség fokozottan érintette a gyermekeket, akik iszákos szüleik révén testi és lelki elszenvedői voltak az alkoholizmusnak. Mai szemmel egyenesen megdöbbentőnek tűnhet, hogy a századfordulón a gyermekek maguk is fogyasztották a szeszes italokat. Ezáltal ők maguk is ki voltak téve az alkohol káros hatásainak.

3. Korabeli diskurzusok az alkoholfogyasztás veszélyeiről

3.1. Az alkoholfogyasztás egészségügyi következményei

A 19. század utolsó harmadában az alkohol káros hatásáról szóló művekben az alkoholt gyakran egy démonnal, egy gonosz tündérrel, vagy magával az ördöggel azonosították. Az orvostudomány eredményeinek hatására felismerték, hogy az iszákosság a „népjólét [egyik-szerző megjegyzése] legnagyobb veszedelme”. Ugyanis a társadalom jelentős része több pénzt költött alkoholos italokra, mint tápláló élelmiszerre vagy ruhára. Ami pedig egyenes utat

²³ Földes Béla: Magyarország statisztikája összehasonlítva egyéb államokkal, különös tekintettel Ausztriára. Budapest, 1885. 360. p.

²⁴ 1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900040.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1879.%2520XL> (2024. 11. 30.)

jelentett a nyomorhoz, az erkölcsi és a mentális leépüléshez is, vonták le a korabeli véleményt.²⁵ Akkoriban a mértéktelen alkoholfogyasztást pusztító hatása miatt gyakran járványos betegségekhez is hasonlították, „pálinkapestisként”²⁶ utaltak rá.

A 19. század végén már közismert volt a téma iránt érzékenyek körében, hogy a szervezetre gyakorolt pusztítás mértéke függ az elfogyasztott szesz mennyiségétől és minőségétől, illetve az ivó személy testi és lelki egészségétől is.²⁷ Azzal is tisztában voltak, hogy kis mennyiség fogyasztása esetén nem hosszútávú a hatás, hanem átmenetileg romlik az alkoholt fogyasztó személy ítélőképessége. Nem orvosi körökben is ismert volt, hogy a többszöri, nagy alkoholmennyiség fogyasztása esetén idült alkoholizmus alakul ki.

A 19. század végén az orvostudomány az alkoholizmust betegségnek tekintette,²⁸ és a velejáró testi elváltozásokat is azonosította. Ilyen negatív következményként írták le a gyomorhurutot, a máj-, a vesegyulladást, a zsírlerakódást a testen és a szerveken, a keringési rendszer és az agy megbetegedéseit, és a hosszútávú károsodásként kialakuló elmebetegséget, agylágyulást is.²⁹ További negatív egészségügyi következményeket is feljegyeztek. Miszerint a csökkent ellenállóképesség hatására az iszákosok könnyebben kapnak el a fertőző betegségeket, és köztük emiatt a halálozás valószínűsége is magasabb. Nagy Béla klinikai gyakornok az 1893-as *Orvosi Hetilap*ban megjelent cikkében így fogalmazott: „az alkoholisták igen gyakran halállal fizetik meg csillapíthatatlan szenvedélyüket. Statistikai adataim szerint a halálozás majdnem 5,5%-ot teszen ki. Különösen könnyen betegszenek meg tüdőgyulladásban.” Kijelentését tizenegy év megfigyeléseire alapozta, amit a fővárosi Szent Rókus és Szent János Kórházak megfigyelőosztályán gyűjtött össze. Ide olyan betegek kerültek, akik „heveny alkohol-intoxicatióban” szenvedtek, amihez gyakran társult „alkoholos elmezavar” is.³⁰ A korabeli felfogás szerint (is) az emberek az alkoholfogyasztás következtében először ingerlékennyé, erőszakossá, agresszívvá válnak, hosszabb távon kötelességtudatuk és felelősségérzetük is háttérbe szorul. Az iszákos egyénél végül kialakul a *delirium tremens*, a végleges elbutulás, vagy a korábban említett elmebetegség.³¹

²⁵ Nagyiványi Fekete, 1899. 361. p.

²⁶ A munkásosztály táplálkozási viszonya Magyarországon, Népszava, 1890. jún. 1. 1. p.

²⁷ Az alkoholizmus ellen való védekezés: a szegedi Árpád szabadkőműves páholynak az alkoholizmus meggátolására célzó mozgalom kezdeményezése tárgyában tett előterjesztésére vonatkozó jelentés és eszmecsere. Budapest, 1901. 7. p.

²⁸ Grósz Gyula: Mikor adjunk a gyermekeknek szeszes italokat?, Gyógyászat, 1894. 29. sz. 1. p.

²⁹ Stein, 1906. 18-25. p.

³⁰ Nagy Béla: Az alkoholizmusról, különös tekintettel annak közegészségügyi fontosságára, Orvosi Hetilap, 1893. 6. sz. 9. p.

³¹ Nagy, 1893. 6. p.

Nagy Béla az összegyűjtött adatai alapján azt is kimutatta, hogy a munkahelyi balesetek egy részéhez is az alkohol járult hozzá. Orvosi tapasztalatai szerint az alkoholisták számára az öngyilkosság volt a fogház és a tébolyda mellett a harmadik lehetséges kimenetel. „Mint statisztikai adataim mutatják, 1098 beteg közül 60 kísérelt meg öngyilkosságot, tehát az összes megbetegedések 5,4%-a” – írta Nagy munkájában.³² Így amennyiben a részeges családfő nem a családján vezette le erőszakos hajlamát, végső soron betegsége – esetleg halála – dűlta fel a családi élet már amúgy is megroggyant békéjét.

3.2. Az alkoholfogyasztás társadalmi vetületei

A 19. század végi alkoholfogyasztással kapcsolatos diskurzusnak meghatározó elemévé vált az alkoholfogyasztás kollektív, össztársadalmi hatása, hiszen az alkoholizmusnak a szűkebb családon túl komoly szociális és gazdasági következményei is vannak.

A korszakban az orvosok a pálinkát vélték az alkoholos italok közül a legkárosabbnak a benne található nagy mennyiségű koncentrált alkohol miatt. Az 1890-es években azonban még a műveltebb rétegek sem voltak tisztában a nagymennyiségű alkoholfogyasztás kártékony hatásával.³³ A korabeli közvélekedés szerint az alkoholisták leginkább a köznép, az alacsonyabb társadalmi státuszúak közül kerültek ki.³⁴ Ezt a szegedi Árpád szabaddkőműves páholy alkoholizmus elleni iratában azzal magyarázta, hogy a szegényebbek a mostoha anyagi körülményeik miatt csak pálinkához jutnak hozzá, ami sokkal gyorsabban megbetegíti őket.³⁵ A „pálinkakór” kialakulásához hozzájárult, hogy a munkások és a napszámosok többsége a munkabér helyett, vagy azt kiegészítve, pálinkát is kapott.³⁶ Nem csoda, hogy a Nagy Béla által vizsgált alkoholmérgezéssel kórházban kezelt betegek 47%-a a napszámosok közül került ki.³⁷

Nagyiványi Fekete Gyula a 19. század utolsó harmadában Bars vármegyében volt törvényszéki bírós, aki 15 évig a „veszélyes néposztályt érintő ügyek” kapcsán munkálkodott, és Nagy Bélához hasonló tapasztalatokra tett szert. A parasztság és a munkásság törvényszegésével kapcsolatos tapasztalataira építve komoly társadalomrajzot írt. A dologházakról³⁸ és a fiatalkori

³² Nagy, 1893. 5-6. p.

³³ A szeszes italok mértéktelen élvezetéről, Gyógyászat, 1889. febr. 3. 10. p.

³⁴ Braun Sándor: Az iszákosság, Pesti Napló, 1891. szept. 5. 1. p.

³⁵ Az alkoholizmus ellen való védekezés, 1901. 13-14. p.

³⁶ Nagyiványi Fekete, 1895. 69. p.

³⁷ Nagy, 1893. 5. p.

³⁸ Nagyiványi Fekete Gyula: A dologház és lakói. Budapest, 1891.

bűnözésről³⁹ készített értekezései mellett az elemzés szempontjából az alkoholfogyasztás társadalmi hatásairól szóló *Az iszákosság és annak befolyása a társadalom életrendjére és az ellene való védelem irányelvei* című 1891-es Sztrokay-díjjal jutalmazott pályamunkája fontos. A témához kapcsolódóan az angol *Temperance Cronicle*⁴⁰-ben is megjelentek írásai.⁴¹ Nagyiványi nevén nevezte a betegséget és annak negatív hatását is. „A mit azelőtt közönséges iszákosságnak mondtunk, ijesztő elterjedésénél és nagy veszélyességénél fogva, ma alkoholizmusnak nevezünk, mely az alkohol okozta rombolást jelenti.”⁴² Nagyiványi szerint a földesurak annyira hozzászoktatták a parasztságot az italhoz, hogy a munkások nem voltak hajlandók dolgozni nélküle.⁴³ A napszámosok bérükön felüli napi adagja Máday Izidor 1905-ös felmérése szerint átlagosan 2 és 5 dl között mozgott az országban. Nagyobb adagokról jellemzően az északi vármegyék számoltak be.⁴⁴

A statisztikák alapján az alkoholizmus növekedésével párhuzamosan, 1891 és 1897 között nagymértékben nőtt a bűncselekmények száma is.⁴⁵ Nagyiványi nézőpontját elsősorban nem az orvosi, népegészségügyi szempontok, hanem a jogszabályi keretek és azok áthágása határozta meg. Megítélése szerint az alkoholisták számának gyarapodása a fennálló társadalmi rendre is veszélyt jelentett. „Az egész hazában följegyzett sötét esetekből azt tapasztaljuk, hogy a fejszének, botnak és késnek legnagyobb szerepe a nagy ivási napokon és ivási idényben van. Mint büntető bíró és hazám népével személyesen érintkező szemlélő azt tapasztaltam, hogy az állam és egyház nemes törekvése ellenére a szeszes italokkal való visszaélés folyton terjed és hogy a közerkölcsökre eldurvító hatást gyakorol. ... Ennek egyik további oka az, hogy nálunk már hatéves gyermekek előtt is nyitva van a csapszék ajtaja. ... A pohárral, üveggel és korsóval hazatérő gyermekek itt hallják a legocsmányabb szitkozódást, látnak durva tréfákat, hallanak erkölcstelen énekeket, de ők már otthonosak a bűn ez ocsmány fészkeiben, s mire ifjakká lesznek, egyszersmind érett iszákosok, prostituáltak és tolvajok.”⁴⁶ Nagyiványi a nyilvánosan

³⁹Nagyiványi Fekete Gyula: Az elhagyott gyermekek és a fiataalkori büntetéseik gondozása. A magyar jogászegylet bűnügyi bizottságának felhívására. Budapest, 1893.

⁴⁰ Az egyik legolvasottabb mértékletességi folyóirat a 19. század végi Nagy-Britanniában. 1888 és 1914 között viselte ezt a nevet, elődje a Church of England Temperance Chronicle volt.

⁴¹ Nagyiványi Fekete Gyula <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/f-82EA0/fekete-gyula-nagy-ivanyi-83B85/> (2024. 11. 30.)

⁴² Nagyiványi Fekete, 1895. 65. p.

⁴³ Nagyiványi Fekete, 1895. 68-69. p.

⁴⁴ Máday, 1905. 101-102. p.

⁴⁵ Nagyiványi Fekete, 1899. 362-363. p.

⁴⁶ Nagyiványi Fekete, 1899. 364. p.

botrányt nem okozó ittas személyeket is közveszélyesnek ítélte, ezért pénzbüntetést javasolt számukra.⁴⁷

Baumgarten Izidor kúriai tanácselnök és jogtudós a bűncselekmények növekvő tendenciája mögött meghúzódó okokat is vizsgálta. *Az alkohol mint bűnszerző* című munkájában külföldi adatokat is közölt, melyek szerint a bűncselekmények kétharmadát alkohol hatása alatt állók követték el, többnyire a hétvége folyamán, amikor a legtöbb szesz fogyott.⁴⁸ A jogász véleménye szerint a szeszivás a felsőbb társadalmi rétegek hatására terjedt el a köznép körében, azonban általánossá válását követően a kiváltságosok mértékletessé váltak. A folyamatos ivást inkább sporttal és művészettel helyettesítették, míg a szegényebbeknek csak a „szeszmámor” maradt.⁴⁹

A szegényebb néprétegek mértéktelen ivásának okát a kortársak – orvosok és az alkoholizmus kérdésével foglalkozók egyaránt – a kedvezőtlen társadalmi viszonyokban, a megélhetési nehézségekben, a nem megfelelő táplálkozásban, a tiszta ivóvíz hiányában, a mostoha lakásviszonyokban és az elégtelen ruházatban látták. Azonban az alkoholizmus természetesen a magasabb társadalmi státuszúak körében is jelen volt. A korabeli felfogás szerint a felsőbb rétegeket a testi elcsigázottság, a szellemi túlfeszítettség sodorta az alkohol karjai közé.⁵⁰

Máday Izidor kifejtette a mértéktelen alkoholfogyasztás okainál, hogy „a szeszes italok fogyasztása az embernek egy oly életszükségletét képezi, mely a legrégibb időktől fogva a népek társadalmi életében jelentékeny szerepet vitt.”⁵¹ Hiszen egy ember életében számtalan alkalom nyílt az italozásra. Ittak ünnepekkor, vásárok, keresztelés, lakodalom, aratás, táncmulatságok, még a parlamenti választások alkalmával is.⁵² Tehát a társas összejövetelek, a szórakozás elengedhetetlen kiegészítője volt az alkohol. Ehhez adódott a szociális környezettel összefüggő ivási kényszer. Az emberek már gyermekkoruktól látták, ahogy szüleik isznak, majd később társaik is. Így senki nem akart tartózkodása miatt nevetség tárgyává válni, kilógni a sorból. Fokozatosan hozzászoktak a szeszes italokhoz, amihez kitűnő lehetőséget biztosítottak az említett alkalmak, vélte Schlosz Lajos tanító.⁵³

⁴⁷ Nagyiványi Fekete, 1899. 370. p.

⁴⁸ Baumgarten Izidor: *Az alkohol mint bűnszerző*, Jogállam, 1908. 9. sz. 661. p.

⁴⁹ Baumgarten, 1908. 672. p.

⁵⁰ Csillag, 1894. 7-8. p.

⁵¹ Máday, 1905. 4. p.

⁵² Nagyiványi Fekete, 1895. 68. p.

⁵³ Schlosz Lajos: *A nagy ellenség*, Néptanítók Lapja, 1905. szept. 21. 2. p.

Az alkoholizmus anyagi helyzetre, nemre és korra való tekintet nélkül szedte – és szedi manapság is – áldozatait. Míg a tehetősebbek jobban megengedhették maguknak a költsékezt, addig az alsóbb társadalmi csoportok csak még inkább elszegényedtek az italozás miatt. Az alkoholisták a keresetük nagy részét szeszes italokra, leginkább pálinkára költötték, hogy feledhessék nyomorúságukat, fejtette ki Andorka Sándor, aki a *Good-Templar* rend győri csoportjának volt a tagja. Mivel otthon a szűk, sötét lakásban sokszor nem találtak vigaszt, és magasabb rendű szórakozásra sem volt igényük és lehetőségük, ezért a kocsmában költötték el keresetüket.⁵⁴ Tehát az alkoholproblémákkal foglalkozó korabeli munkák a tömeges, alacsonyabb társadalmi rétegeket sújtó iszákosság okának és következményének egyaránt a nyomort jelölték meg.⁵⁵ Az arisztokrácia és a felsőbb rétegek mértéktelenségét kevésbé emelték ki, hiszen arra jóval kevesebb rálátással rendelkeztek.

3.3. Az alkoholfogyasztás statisztikája

A korabeli adatok szerint a 19. század végére az alkoholfogyasztás olyan mértékben elterjedt, hogy azzal már össztársadalmi szinten is komolyan számolni kellett. Azonban az alkoholisták számát illetően pontos statisztikai felmérés – éppen az alkoholizmus rejtőzködő jellege miatt – nem készült, mint ahogy ma sem. A korszak aktőrjei elsősorban Keleti Károly és Máday Izidor által közölt adatokra hivatkoztak. Ugyanakkor az alkoholfogyasztást kimutató számokat csak megközelítő, tájékoztató jellegűnek lehetett tekinteni.⁵⁶

Keleti Károly a hazai statisztika megteremtője, elképzelése alapján jött létre a Központi Statisztikai Hivatal is.⁵⁷ A Hivatal vezetőjeként 1887-ben egy élelmezési statisztikát készített, melyben a szeszes italok fogyasztásával is foglalkoztak. Ebben kimutatták, hogy egy évben egy főre – a 12 év alattiakat figyelmen kívül hagyva – 26,55 liter bor⁵⁸, és 23,09 liter pálinka⁵⁹ jutott. A sörfogyasztásról közölt számok csak a városi lakosságra vonatkoztak (25,80 liter/fő), így nem tekinthetők teljesnek.⁶⁰ Ezekben az adatokban a gyerekek alkoholfogyasztását azonban nem rögzítették. Keleti elemzése szerint a Duna-Tisza köze, a Tisza menti és a dunántúli megyék nagy része – azaz a hagyományos bortermelő vidékek – erősek borfogyasztás terén, míg a Felvidéken, a tiszántúli területeken és Erdélyben a pálinkafogyasztás jellemzőbb. Megítélése

⁵⁴ Andorka Sándor: Miért beteg a magyar nép? Győr, 1911. 21. p.

⁵⁵ Nagy, 1893. 6. p.

⁵⁶ Dorner, 1907. 26. p.

⁵⁷ Keleti Károly, https://www.ksh.hu/mult_keleti_karoly (2024. 07. 09.)

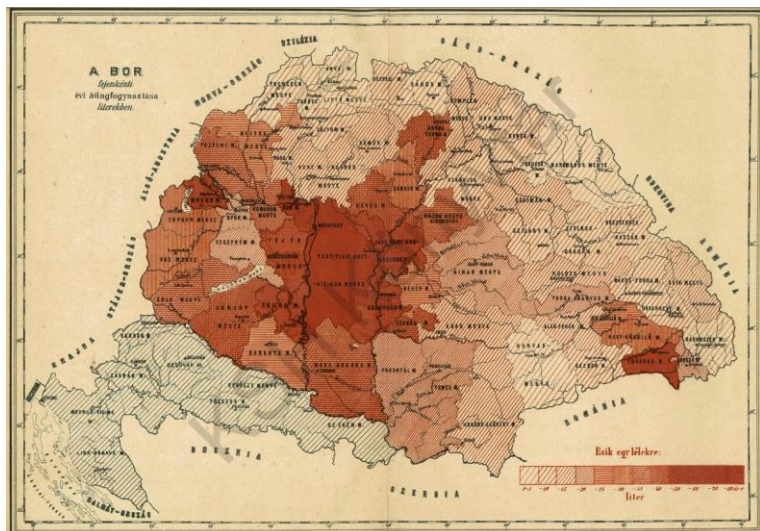
⁵⁸ Keleti, 1887. 127. p.

⁵⁹ Keleti, 1887. 133. p.

⁶⁰ Keleti, 1887. 135. p.

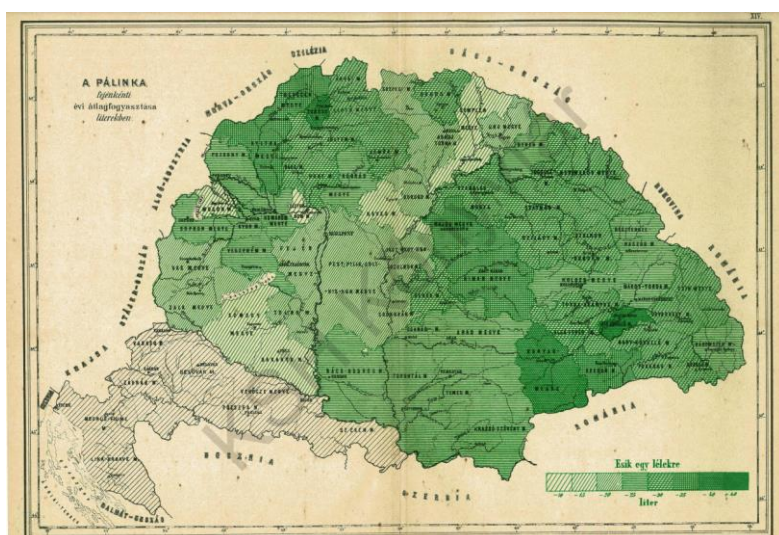
szerint a szegényebb megyékben a pálinka-, a gazdagabbakban pedig a borfogyasztás dominált.⁶¹

Az egy főre jutó évenkénti borfogyasztás országos megoszlása az 1880-as években

2. ábra. Forrás: Keleti Károly (szerk.): Magyarország népességének élelmezési statistikája physiologiai alapon. Budapest, 1887. XIII. melléklet

Az egy főre jutó évenkénti pálinkafogyasztás országos megoszlása az 1880-as években

3. ábra. Forrás: Keleti Károly (szerk.): Magyarország népességének élelmezési statistikája physiologiai alapon. Budapest, 1887. XIV. melléklet

⁶¹ Keleti, 1887. 136-138. p.

Máday Izidor nyugalmazott miniszteri tanácsos további számadatokat közölt. Keleti Károly munkáját alapul véve felhasználta az 1900-as népszámlálás adatait is, így az ország teljes lakosságszámával számolt. Ezek szerint a 20. század elejének Magyarországon az egy főre jutó évente elfogyasztott bor 12,1 litert, a sör 8,4 litert, míg a pálinka 14,1 litert tett ki. A számszerű csökkenés azonban sajnos nem az alkoholfogyasztás visszaesésével magyarázható, hanem azzal, hogy a 12 év alatti lakosokat is figyelembe vette a statisztikai adatainak összeállításakor. Azonban szem előtt kell tartanunk, hogy Máday-féle 1905-ös adatok is inkább csak becslésnek bizonyultak, ugyanakkor felhívták a figyelmet a pálinkafogyasztás mértékére. Máday szerint 1888 és 1897 között egy főre átlagosan 5,3 liter tiszta szesz⁶² jutott. Ezzel Magyarország Dánia után az előkelő második helyet foglalta el a legtöbb alkoholt fogyasztó európai államok között.⁶³

A helyzet napjainkban is hasonló, sőt 2016-ban Magyarország világelső volt alkoholizmusban. A WHO által készített ranglista szerint a második helyen álló Oroszország népességének 20,9%-a, míg a magyar társadalom 21,2%-a szenved alkoholproblémáktól.⁶⁴ A KSH statisztikája szerint 2019-ben a teljes népességet figyelembe véve egy főre 21 liter bor, 72,2 liter sör és 6,4 liter tömény alkohol jutott. Ez 9,1 litert jelent tiszta szeszben.⁶⁵ Ezen adatok jól mutatják az alkoholfogyasztás korszakokat átívelő *longue durée* jellegét Magyarországon. Egy évszázad alatt az egy főre jutott borfogyasztás megduplázódott, a sörfogyasztás majdnem megkilencszereződött, csupán a töményital fogyasztás csökkent a felére, azonban annak mértéke még így is jelentős.

4. Az alkohol és a gyermekek

4.1. Az alkoholista szülők és gyermekeik

Amint az ma már köztudott, a gyermekek szülei révén is elszenvedői az alkoholizmusnak, így van ez most is, és nem volt ez másként régen sem. Orvosi körökben a 19. század utolsó harmadában kezdtek nagyobb figyelmet szentelni az alkoholfogyasztás gyermekekre gyakorolt

⁶² A tiszta szesz a víztartalomtól a lehetőségig mentes, általában 96–99°-os etilalkoholt jelenti. Különböző szeszes italok eltérő mennyiségben tartalmaznak tiszta alkoholt, így a bennük található tiszta szesz mennyisége a pontos mutatója a tényleges alkoholfogyasztásnak.

⁶³ Máday, 1905. 87-91. p.

⁶⁴ Alcohol use disorders (15+), WHO. [Alcohol use disorders \(15+\), 12 month prevalence \(%\) with 95% \(2024. 12. 19.\)](#)

⁶⁵ Elekes Zsuzsanna – Bencsik Nóra: Egy főre jutó alkoholfogyasztás. In: Elekes Zsuzsanna (szerk.): Alkoholhelyzet Magyarországon. Budapest, 2023. 34. p.

negatív hatásainak és következményeinek. Korábban az orvosi szakmai körök és a közbeszéd egyaránt elsősorban a felnőttek alkoholizmusát találta problémásnak.

Stein Fülöp főorvos, a magyarországi alkoholelles mozgalom egyik vezéralakja, arra hívta fel a figyelmet műveiben, hogy az alkoholizmus nem csak az iszákosokra, de a családjaikra is veszélyt jelent. A korabeli felfogás szerint az esetek többségében a családfő érintettségét konstatálták, aki függősége miatt gyakorta elhanyagolta kötelességeit és munkáját.⁶⁶ Ezzel azonban nemcsak önmagát, de a családját is anyagi nyomorba döntötte. A megélhetés érdekében a feleség, sőt a gyermekek kényszerültek dolgozni, rosszabb esetben koldulni.⁶⁷ Tóth Imre bányakerületi főorvos *Ifjúság és Egészség* című orvosok által szerkesztett gyermekegészségügyi folyóiratban közölt előadása szerint az is előfordult, hogy csak a feleség volt alkoholista, ilyenkor a háztartás vezetésével és a gyermekek felügyeletével adódtak problémák. Az orvos tapasztalata szerint a legrosszabb eshetőség az volt, ha mindkettő szülő iszákossá vált. Az érintett családokban minden ok nélkül kialakulhatott tettelegességgig fajuló vita.⁶⁸ Mindezek áldozatai pedig a gyermekek voltak, akik korai éveikben elhanyagolt neveltetésük, az átélt erőszak, a szeretet és a jó példa hiánya miatt testi és lelki sérüléseket szereztek. A korabeli megítélés szerint ezen gyerekeknek nagyobb volt a bűnre való hajlandóságuk. A 20. század elején további szomorú összefüggésekre is felhívták a figyelmet. A *Jó Egészség* című egészségügyi újságban közzétett adatok szerint a javítóintézetekbe került gyermekek minimum 70%-a iszákos szülőktől származott. A cikk szerint nagy esély volt arra, hogy az utódok is alkoholistává válnak, ami a legtöbb esetben együtt járt az „elzülléssel”.⁶⁹

A korabeli beszámolók szerint arra is jócskán akadt példa, hogy az erőszak szándékosan a gyermekek ellen irányult. Az 1880-as években a sajtóban több olyan ügy került nyilvánosságra, amelyben alkoholista szülő vette el kiskorú gyermekének életét.⁷⁰ Ezekben az esetekben közös, hogy a gyilkos alkohol hatása alatt, feltehetően nem beszámítható állapotban követte el tettét. Igaznak bizonyult az a korabeli vélemény, hogy „...se a rabló, se a hazug, se a kétségbeesett ember nem tudja eladni a gyerekét. A részeges igen.”⁷¹ A *Pesti Napló* cikke szerint az

⁶⁶ Alkoholizmus a társadalomban, *Ifjúság és Egészség*, 1900. aug. 15. 1. p.

⁶⁷ Stein, 1906. 34. p.

⁶⁸ Alkoholizmus a társadalomban, *Ifjúság és Egészség*, 1900. aug. 15. 1-2. p.

⁶⁹ Az alkoholfogyasztásról, *Jó Egészség*, 1912. okt. 15. 4. p.

⁷⁰ Schaffek Vincze özvegy mesterlegény elmetszette 6 éves síró kisfia torkát. (A bécsi kivételes törvényszék, *Pesti Napló*, 1884. márc. 7. 3. p.); Kostyák András földműves agyonütötte egy fejszével legény fiát, Pált. (Gyilkosság elmezavarban, *Budapesti Hírlap*, 1886. okt. 20. 7. p.); Stetyák Pálné férje keresésére indult, aki elhagyta őt és 5 hónapos gyermekét. Az asszony elkeseredésében pálinkaivásra adta magát, majd elásta csecsemőjét. (Elkerült büntetés, *Pesti Hírlap*, 1887. jún. 25. 6. p.)

⁷¹ Braun Sándor: Az iszákosság, *Pesti Napló*, 1891. szept. 5. 1. p.

alkoholista szülők nagyobb veszélyt jelentettek a gyermekeikre, jobban elhanyagolták őket, mint a bűnözők. Egy 1889-es cikk azt írta, hogy az alkoholista szülők „a gyermekben nem saját testi és lelki életük folytatását látják, a kik iránt kötelességeik vannak, s a kikről szülői szeretetüknél fogva gondoskodniuk kellene, hanem egy súlyos terhet, melyet bármely perczben készek magukról lerázni.”⁷² Nagyiványi törvényszéki bíró arra a korabeli bírói gyakorlatra hívta fel a figyelmet, hogy az öntudatlan állapotban elkövetett bűncselekmények egy részében az iszákosokat nem tekintették beszámíthatónak, így nem vonták őket büntetőjogi felelősségre.⁷³ Az erőszak mellett a túlzott alkoholfogyasztásból eredő gondatlanság is vezethetett az utódok halálához. Negatív példaként emlegették, hogy Angliában szombatról vasárnapra virradóan – a hétvégi mértéktelen italozás következtében – háromszor annyi csecsemőt nyomtak agyon, mint más napokon.⁷⁴

A századfordulón az alkoholizmusnak a külföldi – főleg német nyelvterületről származó – tudományos eredmények átvételével egy másik, gyermekekre nézve negatív aspektusa is előtérbe került. Megjelent az a feltételezés, hogy a szülők alkoholos hajlamainak és szokásainak átvételét csak részben okozza a megszokás.⁷⁵ Az átöröklés tana szerint „az egyén elődjének életük folyamán szerzett szellemi és erkölcsi tulajdonságait is öröklí”⁷⁶. Azonban a tulajdonságok mellett a szenvedélyek, a betegségek és a szerzett elváltozások is öröklődnek, így az alkoholizmus is.⁷⁷ Ezért úgy vélték, hogy a szülők bűne a gyermekeiken csapódik le. Ezt tudományosan azzal magyarázták, hogy a szesz az idegsejtek mellett elsősorban a csírasejteket károsítja.⁷⁸ Máday munkájában francia adatokat is közölt: „iszákosoknak gyermekei közül az egy életéven belül 42% a halálozás, azaz 14%-kal több, mint a nem iszákos szülők gyermekeinél.”⁷⁹ Tehát az alkoholisták gyermekeinél jelentősen nagyobb volt a csecsemőhalandóság, sőt az utódok testileg és lelkileg is fejletlenebbnek bizonyultak. Azt is feljegyezték, hogy az alkoholista szülők gyermekeinél gyakoriak voltak az elmebántalmak és a görcsös rohamok, de az „elsatnyulás, az angolkór, a butaság” is megnehezítette életüket.⁸⁰

⁷² Az iszákosságról, Néptanítók Lapja, 1889. jan. 5. 2. p.

⁷³ Nagyiványi Fekete, 1899. 366. p.

⁷⁴ Baumgarten, 1908. 662. p.

⁷⁵ Alkoholizmus a társadalomban, Ifjúság és Egészség, 1900. aug. 15. 2. p.

⁷⁶ Walló Albert: Az alkoholizmus és utódaink, Görög Katholikus Szemle, 1914. 22. sz. 2. p.

⁷⁷ Deutsch Ernő: Az átöröklésről, Budapesti Orvosi Újság, 1905. 11. sz. 10. p.

⁷⁸ Társadalmi elfajulások, Jó Egészség, 1910. febr. 15. 6. p.

⁷⁹ Máday, 1905. 20. p.

⁸⁰ Alkoholizmus a társadalomban, Ifjúság és Egészség, 1900. aug. 15. 2. p.

Az alkoholizmus átörökölhetségéről korabeli magyar adatok nem készültek, így a hazai orvosok a külföldi, jellemzően német nyelvterületen elvégzett vizsgálatokra hivatkoztak. A legtöbb esetben Dr. Rudolf Demme berni gyermekgyógyász által gyűjtött adatokat közölték, aki tizenkét éven át tíz alkoholt bőségesen fogyasztó és tíz absztinens vagy kevés alkoholt fogyasztó nagycsalád életét követte nyomon. A következő meglátásokra jutott a berni orvos: a tíz „iszákos” család 57 gyermekéből 25 korán meghalt (43,9%), hat gyermek „hülye”, öt „törpe” és öt „torzszülött” volt. További öt epilepsziában, egy pedig ideggörcsökben szenvedett. Így csupán tíz gyermek (17,5%) volt egészséges. Míg a tíz alkoholt mértékletesen fogyasztó család 61 utódjából három „gyengeségben”, kettő „ideggörcsben” és kettő bélhurutban halt meg (11,5%). Szellemileg visszamaradott, illetve torzszülött két-két gyermek volt és 50 gyermek (81,9%) bizonyult egészségesnek.⁸¹ Dr. Eugen Schlesinger strassburgi iskolaorvos a „kisegítő iskolák” tanulóit megfigyelve kimutatta, hogy az ottani – tehát rosszabbul teljesítő – diákok 30%-ának szülei alkoholisták voltak. Levonta a következtetést, hogy amennyiben a szülők szeszfüggősége elmebetegséggel párosult, a diákok is nagy valószínűséggel „gyengeelméjűvé” váltak.⁸² Dumeng Bezzola svájci orvos pedig 9.000 gyengeelméjű gyermek megfigyelésénél azt mutatta ki, hogy többségük szilveszter vagy a farsangi időszak utáni 9. hónapban született. Tehát érvelése szerint olyankor fogantak, amikor az egyik vagy mindkettő szülő alkoholos állapotban lehetett.⁸³

A kor orvosai és tudósai szerint a „mámorban való nemzés” már elegendő volt ahhoz, hogy a születendő gyermek egészsége veszélyben forogjon.⁸⁴ A veleszületett elme fogyatékoság okának az alkoholmérgezést vélték. Ezt a szakemberek – köztük Lechner Károly elmeorvos is – azzal indokolták, hogy mivel „az anya vére a magzatéval közös, ezért minden fertőzés és mérgezés, amit az anya elszenved, a gyermekre is átvivődik”. A mai felfogással megegyezően azt gondolták, hogy az alkohol a csecsemő központi idegrendszerében különböző elváltozásokat okoz, ami akadályozza a megfelelő agyi fejlődést.⁸⁵ Véleményük szerint egy bizonyos káros hatás a mérsékelt alkoholfogyasztóknál is jelen volt, csak kisebb intenzitással.⁸⁶

Walló Albert ungvári főgimnáziumi tanár szerint a szülők alkoholizmusa miatt örökölt testi gyengeség a katonák sorozásánál is megfigyelhető. Galíciában és a Felvidéken – ahol a legtöbb

⁸¹ Rudolf Demme: Über den Einfluss des Alkohols auf den Organismus des Kindes. Stuttgart, 1891. 37-38. p.

⁸² A gyenge tanulók szüleinek alkoholizmusáról, Iparegészségügy, 1908. nov. 15. 9. p.

⁸³ Walló Albert: Az alkoholizmus és utódaink, Görög Katolikus Szemle, 1914. 25. sz. 2. p.

⁸⁴ Baumgarten, 1908. 669-670. p.

⁸⁵ Lechner Károly: Az elme fogyatékoságokról, Orvosképzés, 1911. 8. sz. 569. p.

⁸⁶ Dorner, 1907. 17. p.

szeszes ital fogyott az országban – a besorozandó férfiak 60%-a nem volt alkalmas a hadseregbe álláshoz, míg a Monarchia átlagában az alkalmatlanok aránya 53% volt.⁸⁷

A szülők alkoholizmusának tulajdonították az utódok gyengébb ellenállóképességét is. A kérdésben Dr. Gustav von Bunge adatait közölték. A német orvos szerint a csupán alkalmanként alkoholt fogyasztó apák gyermekeinek 8%-a, a rendszeresen ivóknak 16%-a, míg az iszákos apák gyermekeinek 22%-a szenved tuberkulózisban.⁸⁸ Megállapítása szerint a testi fejletlenség és az immunrendszer gyengesége is hozzájárul ahhoz, hogy az alkoholisták gyermekei betegesek, és nagyobb arányban halnak meg.

Az orvosi szakvélemények különbséget tettek abban a tekintetben is, hogy melyik szülő volt alkoholista. Bunge kutatásai azt vélték bizonyítani, hogy iszákos apák lánygyermekai sokszor képtelenné váltak a szoptatásra. Dorner Béla Győr vármegyei főorvos szerint a mesterségesen táplált gyermekek fele az első életévében meghalt a csökkent ellenálló képesség miatt.⁸⁹ Nyilván ma már egyértelműen tudható, hogy közel sem csak az alkoholfogyasztásnak lehet a következménye, ha egy anya nem tud szoptatni.

A férfi alkoholizmussal szembeni nagyobb tolerancia az orvosi meglátásokban is tükröződött. Úgy gondolták, hogy az apák révén az alkohol károsító hatása csak akkor érvényesül, ha „a férj az atyaság létrejötte alkalmával” nem volt józan. Illetve mindkét szülő, vagy csak az anya iszákossága esetén nagyon kicsi esélyt adtak annak, hogy a születendő gyermek egészséges lesz.⁹⁰ Ezt azzal magyarázták, hogy a nő által elfogyasztott alkohol a magzat vérébe is bekerül. A korabeli orvosok már lejegyezték, hogy a csecsemők alkoholmérgezése a szoptató anya vagy dajka alkoholfogyasztása következtében alakult ki. Mindezek ellenére a 19. század második felében a magyar orvosok körében is előfordult, hogy várandós asszonyoknak erősítés céljából szeszes italt adtak. A gyermekágyas időszakban is javasolták nekik az alkoholt, noha az az anyatejen keresztül a csecsemők szervezetébe kerülve alkoholmérgezéshez vezethetett. A szoptatott gyermekeknél ez görcsöket, éjjeli nyugtalanságot, emésztési nehézségeket, túlérzékenységet, fokozott zsírképződést váltott ki, illetve hosszú távon epilepsziához vezethetett.⁹¹ Helytelenül úgy vélték, hogy a csecsemők anyatejen keresztüli

⁸⁷ Walló Albert: Az alkoholizmus és utódaink, Görög Katholikus Szemle, 1914. 26. sz. 4. p.

⁸⁸ Hollós József: A tuberculosis-immunitás s az ebből levonható következtetések, Orvosi Hetilap, 1913. szept. 14. 6. p.

⁸⁹ Dorner, 1905. 17. p.

⁹⁰ Szabó György: A szeszes italok molochja. Kalocsa, 1906. 37. p.

⁹¹ Boucherand: A dajka alkoholizmusa által okozott görcsökről, Orvosi Hetilap, 1892. 13. sz. 10. p.

alkoholfogyasztásának nincs hosszú távú következménye, hiszen alkoholmegvonást vagy dajkacserét követően a szesz által kiváltott tünetek megszűntek.⁹²

4.2. Gyermekalkoholizmus és az alkohollal kapcsolatos tévhitek

A korabeli magyar társadalomban számos tévhit élt az alkoholról, még a művelt embereknek sem volt megalapozott tudása a káros hatásokról. A szeszes italoknak elsősorban erősítő hatást tulajdonítottak. Ezért fordulhatott elő az, hogy mint arról korábban már szó esett, várandós és szoptató nőknek is adtak alkoholtartalmú italt. A munkások is előszeretettel fogyasztottak alkoholt, hogy munkaképességüket növeljék, frissebbé váljanak. Az alkohol melegítő és emésztést elősegítő tulajdonságában is hittek, illetve tápanyagként (ld. sör, mint folyékony kenyér) is tekintettek rá.⁹³ Egyesek úgy vélték, hogy a fertőző betegségek ellen is véd, amely az alkohol tényleges fertőtlenítő hatásával áll összefüggésben.⁹⁴ Azonban korántsem mindegy, hogy milyen fertőzések megelőzésére, csökkentésére használják az alkoholt. Az ezzel kapcsolatos tévhit még a 2020. tavaszi covid-pandémia idején is élt, és halálos kimenetelű alkoholmérgezéshez vezetett Irán délnyugati részén.⁹⁵ Összeségében az alkoholra élvezeti cikként, illetve gyógyszerként, egyfajta csodaszerként tekintettek. Gyakran akár orvosi javaslatra a szülők is előszeretettel adtak sört, bort, égetett szeszeket gyermekeiknek, szervezetük megerősítése céljából. Továbbá lázas, vagy gyomorproblémáktól szenvedő gyermekeknek is felírták ezeket, bízva abban, hogy az alkohol megfelelően adagolva gyógyító hatású.⁹⁶

Az 1890-es évektől kaptak nagyobb figyelmet Magyarországon a gyermekek alkoholfogyasztásának veszélyei, elsősorban az orvostudomány területén jelentek meg kritikus hangok. Egyre gyakrabban hangsúlyozták az alkohol káros következményeit, fokozatosan szűkebb keretek közé szorították a gyógyászatban való alkalmazását is. Már a korabeli orvosi megfigyelések és kutatások is egymás után cáfolták meg a szesz pozitívnak vélt hatásait. Megállapították, hogy az alkohol erősítés helyett gyengíti az izomerőt és az agyműködést. Nem melegít, hanem lecsökkenti a testhőmérsékletet. Az átmeneti melegségérzet veszélyessé válhat,

⁹² dr. Temesváry Rezső: A női test betegségei s a tejelválasztás és szoptatás közötti összefüggés. In: A tejelválasztás és szoptatás élet- és kórtanának kézikönyve. Budapest, 1901. 357-358. p.

⁹³ Máday, 1905. 9-10. p.

⁹⁴ Walló Albert: Az alkoholizmus és utódaink, Görög Katolikus Szemle, 1914. 31. sz. 2. p.

⁹⁵ 36 iráni alkoholmérgezésben halt meg a koronavírustól tartva https://index.hu/kulfold/2020/03/10/36_irani_alkoholmergezesben_halt_meg_a_koronavirustol_tartva/ (2024. 11. 30.)

⁹⁶ Grósz, 1894. 1. p.

ugyanis az ittas állapotban lévő személyek a hidegben könnyebben kihűlnek, megfagynak. Megkérdőjelezték az alkohol étvágygerjesztő hatását is. Leszögezték, hogy tápanyagként teljesen értéktelen és a test zsírraktározását segíti elő.⁹⁷ A 19. század végére az orvostudomány gyakorlatilag mindent megcáfolt, ami miatt korábban a gyermekeknek alkoholt adtak. Bár esetenként hangsúlyozták, hogy „életmentő esetben” szükség lehet rá.⁹⁸

Azonban az orvostudomány meglátásainak a társadalom széles köreibben való megismertetése nem bizonyult egyszerű feladatnak akkoriban, amikor pálinkát adtak már a bölcsőben fekvő csecsemőknek is, hogy nyugodtabban aludjanak.⁹⁹ Felnőttkorban pedig az alkoholfogyasztás a férfi virtus részének számított, amiből a fiatalok sem akartak kimaradni.¹⁰⁰

Grósz Gyula gyermekorvos 1894-ben írt az alkohol a gyermekekre gyakorolt káros hatásairól. A magyar orvosok és természetvizsgálók pécsi vándorgyűlésén kettő olyan tragikus esetről számolt be, amikor alkoholmérgezést állapított meg kisgyermekeknél. Mindkettő gyerek szülei munkások voltak, az egyikük csupán hároméves volt. Az orvos megállapította, hogy a gyermekek idegrendszerére az alkohol erősebben hat, mint a felnőttekére, így már kisebb adagban is káros. A csecsemőkhöz hasonlóan náluk is görcsöket, epilepsziát, gyomor- vagy bélhurutot okoz, de akár máj- vagy agykárosodáshoz is vezethet. A gyermekorvos az alkohol gyermekek szellemi képességeire gyakorolt hatását is megfigyelte. Sajnálatos korabeli szokásnak nevezte, hogy a magyar fiatalok az asztalnál a felnőttekhez hasonlóan nagy mennyiségben fogyasztanak szeszes italokat. Kimutatásai szerint a gyerekek emiatt szórakozottá, feledékennyé, fáradékonnyá és motiválatlanná váltak.¹⁰¹

A korabeli közgondolkodásra jellemző volt, hogy még az alkoholizmus jelentését sem övezte közmegegyezés, nem csoda tehát, hogy a szeszes italok káros hatásai még kevésbé váltak a közgondolkodás részévé. A *Borsodmegyei Lapok* szerint „vannak olyan emberek, akik az alkoholizmust üdítő, istenítő itálnak tartják”.¹⁰² Mások úgy vélték, hogy az alkoholizmus kedvez egyes „bacillusoknak”, így akár oltás is lehetséges ellene.¹⁰³ A 21. században ugyan már egyértelműen betegségként tekintünk a túlzott alkoholfogyasztásra, de ettől a komplex probléma még korántsem szűnik meg.

⁹⁷ Stein, 1906. 18. p.

⁹⁸ Grósz, 1894. 3. p.

⁹⁹ Az alkalmazott higiéné a bányászat és kohászatnál, Iparegészségügy, 1908. febr. 15. 3. p.

¹⁰⁰ Grósz, 1894. 3. p.

¹⁰¹ Grósz, 1894. 2-3. p.

¹⁰² Mi az alkoholizmus?, Szabadság, 1898. nov. 12. 3. p.

¹⁰³ Az alkoholizmus-ellenes oltás, Pesti Hírlap, 1899. dec. 28. 8. p.

5. Javaslatok és intézkedések az alkoholizmus gyerekekre gyakorolt hatásainak mérséklésére

5.1. A gyermekek alkoholfogyasztásának kérdése és az 1899-es nemzetközi gyermekvédő kongresszus

1894-ben Budapesten tartották meg a VIII. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszust Ferenc József védnöksége alatt, Hieronymi Károly belügyminiszter elnöklésével. Célja az egészség feltételeinek kutatása, a népesség „életviszonyainak” felmérése és az egészségügy iránti érdeklődés felkeltése volt.¹⁰⁴ A rendezvényen a külföldi szakemberek mellett magyar orvosok prezentálták az alkoholizmusról és annak következményeiről szóló kutatásaikat. A nemzetközi eredményekkel összhangban (ld. 3. fejezet) az alkohol és a munkahelyi balesetek, a bűncselekmények és a degeneráció közötti összefüggéseket hangsúlyozták.¹⁰⁵ Többen felszólaltak az alkohol visszaszorítása, teljes betiltása érdekében. A résztvevő hazai orvosok a gyermekek alkoholfogyasztásának a veszélyeit ekkor még nem tematizálták önálló problémaként.

A sajtóban azonban már megjelentek olyan cikkek, amelyek alkoholmérgezést elszenvedő, alkoholt fogyasztó gyermekekről szóltak.¹⁰⁶ Zádor Gyula tanító úgy fogalmazott, hogy „országszerte mind sűrűbbek a panaszok az ifjúság, de még a tanköteles korban lévő gyermekek korcsmázása ellen is”.¹⁰⁷ A külföldi mintákat követve a *Néptanítók Lapja* egyik cikkében azt javasolta, hogy a 16 éves kor alattiak ne látogathassák az italmérzéseket, valamint, hogy az őket kiszolgáló kocsmárosokat tiltsák el foglalkozásuktól. Sőt, azokat a szülőket is büntessék meg, akik gondatlanok, és hagyják gyermekeiknek, hogy alkoholhoz jussanak, kocsmákba látogassanak.¹⁰⁸

A sajtóban megjelent cikkek kezdetben nem magyar statisztikákra támaszkodtak a gyermekek alkoholfogyasztásával kapcsolatosan. Elrettentő példaként írtak arról, hogy a német népiskolák felmérései szerint alig akadt olyan 7–8 éves gyermek, aki még soha nem fogyasztott valamilyen

¹⁰⁴ A VIII. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszus, Vasárnapi Ujság, 1894. szept. 2. 1-2. p.

¹⁰⁵ Kárpáti Endre: A magyarországi alkoholizmus elleni küzdelem múltjából. Budapest, 1979. 161. p.

¹⁰⁶ 9 éves kislányt eszméletlen állapotban találtak az utcán alkoholmérgezés miatt. (Korhely gyermek, Pesti Napló, 1895. márc. 10. 2. p.)

¹⁰⁷ Zádor Gyula: Az ifjúság és a korcsma, Néptanítók Lapja, 1894. márc. 10. 2. p.

¹⁰⁸ Zádor, 1894. 2. p.

szeszest italt. Sokan közülük rendszeresen kaptak a szülőktől bort vagy sör, rosszabb esetben pedig pálinkát. A lányok főleg erősítés céljából fogyasztották az alkoholt.¹⁰⁹

A gyermekek alkoholfogyasztásának meg- és elítélésében előrelépést jelentett az 1899-es budapesti nemzetközi gyermekvédő kongresszus. Ennek orvosi szakosztálya az alkoholizmus elleni védekezéssel foglalkozott, illetve a gyermekek alkoholizmusa elleni intézkedésekre is tett javaslatot. Grósz Gyula hangsúlyozta, hogy az alkohol káros hatást gyakorol a gyerekek szervezetére, krónikus elváltozásokat okoz a testben, valamint a szellemi és erkölcsi életükre is kihat. Problémaként azonosította, hogy a szesz a szoptató anya tején keresztül is hat a csecsemő idegrendszerére, és a szülők iszákossága váltja ki a gyermekkorban kialakuló alkoholizmus jelentős részét. Grósz azt javasolta, hogy az alkoholt csak a gyors „erőhanyatlás” vagy szívgyengeség esetén adják gyógyszerként a gyermeknek, mert erősítő vagy tápláló hatása nincsen. Felszólította orvostársait, hogy tájékoztassák a szülőket az alkohol káros hatásairól. Kende Mór orvos az alkohol gyermeki idegrendszerre gyakorolt hatásai kapcsán rámutatott arra is, hogy a szülők alkoholizmusa számos idegrendszeri probléma, illetve a gyerekeiknél fellépő idegbaj forrása. Továbbá kifejtette, hogy az alkohol az egészséges és a „pszichopátiás” gyermekek idegrendszerére egyaránt káros hatást gyakorol. A fiataloknál fellépő szesz iránti vágyat Kende „kóros” jelenségnek nevezte.¹¹⁰

A kongresszuson Csillag Gyula orvos is felszólalt. Csillag már az 1894-es VIII. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszusra is készített egy, az alkoholizmus elleni fellépés lehetséges módjairól szóló munkát, „Az iszákosság korlátozásáról”¹¹¹ címmel. Művében említést tett az 1879. évi XL. büntetőjogi törvénycikkről (ld. 2. fejezet), és sérelmezte, hogy a törvény értelmében a kocsmárosokat csak akkor lehetett megbüntetni, ha már részeg gyerekeket szolgáltak ki. Ezért Csillag azt javasolta, hogy egyáltalán ne szolgálhassák ki a kocsmaiban a kiskorúakat.¹¹² (Itt azért érdemes megemlíteni, hogy ilyen intézkedésre Magyarországon több mint egy évszázadot kellett várni, ugyanis az 1997. évi CLV. fogyasztóvédelmi törvényben tiltották meg, hogy 18 év alatti személyeknek alkoholtartalmú italt értékesítsenek.¹¹³) Csillag az 1899-es gyermekvédő kongresszuson a gyermekek alkoholfogyasztása elleni védekezést törvényhozási és társadalmi szempontból egyaránt

¹⁰⁹ Adatok a gyermekek alkohol élvezetéről, Ifjúság és egészség, 1900. 1. sz. 11. p.

¹¹⁰ A Budapesten tartott II-dik nemzetközi „Gyermekvédő-congressus” orvosi szakosztálya előadásainak kivonata, Orvosi Hetilap, 1899. szept. 24. 8. p.

¹¹¹ Csillag Gyula: Az iszákosság korlátozásáról. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894.

¹¹² Csillag, 1894. 63-64. p.

¹¹³ 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700155.tv> (2024. 11. 30.)

megvizsgálta. Mivel úgy vélte, hogy a társadalom minden szegmense ki van téve az alkohol miatt bekövetkező fizikai és szellemi hanyatlásnak, a munkaképesség elvesztésének, ezért ismételten sürgette a társadalmi és állami fellépést a problémával szemben. Ahhoz, hogy a törvények célt érjenek, Csillag fontosnak tartotta a társadalom felvilágosítását és megnyerését. A gyermekek védelmében hozandó javaslatokat ennek megfelelően két részre osztotta: represszív és preventív intézkedésekre, amelyek közül inkább az utóbbiakat tartotta hatásosnak.¹¹⁴

Csillag Gyula a korabeli preventív intézkedések közül a legfontosabbnak a gyermekek kötelező, népiskolában történő, tanító általi felvilágosítását jelölte meg. Megítélése szerint ennek legfőbb eszközei a különböző olcsón vagy ingyenesen elérhető felvilágosító, mértékletességet tárgyaló füzetek, broszúrák lennének, amiket az oktatásügyi kormányzat hozzájárulásával adnának ki. Külföldi példát követve javasolta ifjúsági mértékletességi egyesületek alakítását is, amelyek keretein belül a fiatalok tartózkodási fogadalmat tesznek, illetve különböző szórakoztató programokon vehetnek részt, amik távol tartják őket az alkoholtól. Ugyanis a korabeli elképzelés szerint csak az ivási alkalmakból való kizárásuk hozhatja meg a sikert. Csillag a multiplikátor szerepet betöltő tanítók számára szintén külön egyesületeket akart alakítani, ahol felkészítik őket az alkoholelleses küzdelemre és az ismeretek átadására. Az orvos összegyűjtötte azokat a témában íródott írásokat is, amik hasznosak lehetnek az alkoholelleses propaganda szempontjából. Leszögezte azonban, hogy az öröklött hajlam, a szülőktől látott rossz példa esetén mindez nem elégséges. Csillag szerint a hatékony megoldást az életszínvonal és a táplálkozás minőségének javítása, munkáslakások építése, a jó ivóvíz elérhetősége jelentené. Ezen kívül fontos lenne, hogy orvosi körökben se adják az alkoholt mindenféle egészségügyi panaszra. Hangsúlyozta, hogy az orvosok, a tanárok és a papság kezdje meg az alkohol elleni harcot a fiatalság megfelelő nevelésével.¹¹⁵

Csillag Gyulához hasonlóan Nagyiványi Fekete Gyula is a prevenció egyik legfontosabb eszközeként az életszínvonal javítását és a gyermekek védelmét jelölte meg.¹¹⁶ Kérte, hogy a 16 éven aluliak kocsmából való kitiltását emeljék törvényerőre. A *Pesti Hírlap* külön cikket közölt a gyermekvédő kongresszus jogi osztályának célkitűzéseiről, melyben kifejtették, hogy a rosszabb körülmények között élő családokban a „szülői jog nagyon is sűrűn a gyermek elzüllését és vesztét okozza”. Érvelésük szerint erre bizonyíték az utcán tengődő, kolduló, kocsmába járó, alkoholizmusba kényszerített nagyszámú utcagyerek. A jogi osztály ezért – a

¹¹⁴ Csillag, 1899. 139. p.

¹¹⁵ Csillag, 1899. 142-143. p.

¹¹⁶ Nagyiványi, 1899. 376-377. p.

külföldi példákat alapul véve – tanácskozást folytatott a gyermekek szülői felügyelet alól történő kivonásáról, amennyiben a gyermekek rossz példát, vagy „gonosz ösztönökben” való nevelést kapnak.¹¹⁷

Összességében megállapítható, hogy az orvostudomány a 19. század végére a gyermekek alkoholfogyasztásának negatív testi és mentális következményeit már megfigyelte és problémaként azonosította. Felismerték, hogy az alkoholizmus elleni harcot a fiatalság megnyerésével, edukációjával kell kezdeni. A téma iránt érzékeny orvosok is a felvilágosító munkát tekintették a prevenció legfontosabb eszközének, amelyben az orvostársadalom és az iskolák mellett, a szülők és a gyermekek felvilágosítására helyezték a hangsúlyt. A represszív javaslatok a büntetőtörvénykönyv szigorítására vonatkoztak. Azonban a gyermekalkoholizmus elleni határozott állami fellépés, illetve az oktatási-felvilágosító tevékenység megvalósítása még váratott magára.

5.2. Az alkoholizmus elleni állami intézkedések a bécsi és a brémai nemzetközi alkoholizmus elleni kongresszusok hatására

A gyermekek alkoholfogyasztása elleni küzdelem elkerülhetetlenül összefonódott az alkoholizmus ellen irányuló fellépéssel, hiszen egyrészt a szülők felvilágosításával akarták elérni, hogy a csecsemők és a gyermekek ne jussanak alkoholhoz. Másrészt a fiatalság iskolai alkoholelleses nevelésével akartak az iszákos szülőkre hatni. Mindezek kivitelezéséhez szükség volt állami intézkedésekre.

Az 1900-tól érvénybe lépő állami italmérési jövedékről szóló 1899. XXV. törvénycikk értelmében tilossá vált a pálinka kimérése a kereskedésekben és a szatócsüzletekben, ahol asszonyok és gyermekek is gyakran megfordultak.¹¹⁸ A törvény értelmében pálinkát a továbbiakban csak kocsmának nevezett helyeken lehetett árusítani.¹¹⁹ Hiába követelték törvényhatósági feliratokban a pálinkamérések számának korlátozását, az alkoholizmus által leginkább érintett területeken pedig azok bezárását, erre nem került sor.¹²⁰ A sajtóban bírálták a kormányt emiatt, valamint azért is, mert a külföldi példákkal ellentétben, a

¹¹⁷ A gyermek védelme, Pesti Hírlap, 1899. aug. 16. 1. p.

¹¹⁸ 1899. évi XXV. törvénycikk az állami italmérési jövedékről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89900025.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D35> (2024. 11. 30.)

¹¹⁹ A pénzügyi bizottság munkája, Pesti Napló, 1899. jún. 28. 5. p.

¹²⁰ Az alkoholizmus terjedése, Budapesti Hírlap, 1900. jan. 11. 2. p.

regáléjövodelmekből semmit nem költöttek az alkoholisták gyógyítására vagy az alkoholizmus következményeinek mérséklésére.¹²¹

1901-ben a VIII. nemzetközi alkoholizmus elleni kongresszust Bécsben rendezték meg. A kongresszus a nemzetközi alkoholelles mozgalom fontos fóruma volt, amit 1887 óta kétévénként tartottak meg.¹²² Bécsben minden érdekelt magyar minisztérium jelen volt, a kormány Máday Izidort küldte ki, hogy számoljon be az eseményekről.¹²³ A kongresszuson Max Kassowitz osztrák orvos hatására alapelvként szögezték le, hogy „...semmi körülmény között sem szabad a gyermekeknek, akár egészséges, akár beteg, alkoholos italt adni”.¹²⁴ Kassowitz előadását a gyermekek iszákosságáról a *Pesti Napló* is közölte néhány hónappal később.¹²⁵ A doktor beszámolt arról, hogy a gyermekeknél is fellép alkoholfogyasztást követően a *delirium tremens* és egyéb súlyos felnőtteknél is megfigyelt elváltozás. Kassowitz megcáfolta az alkohollal kapcsolatos tévhiteket. Előadásában hangsúlyozta, hogy a szeszes italok a gyermekek fejlődését akadályozzák.

A kongresszuson hallottak hatására Máday Izidor Magyarországon is számos intézkedést indítványozott, értekezletet hívott össze az érdekelt szakminisztériumok részvételével. Kezdeményezése bár konkrét eredmény nélkül maradt, de annyit mégis elért, hogy a magyar kormány elismerte az alkoholizmus kérdésének fontosságát, sőt az ellene történő intézkedések szükségességét is.¹²⁶ Mi több, a bécsi antialkoholista kongresszust követően Széll Kálmán miniszterelnök belügyminiszteri körrendeletben utasította a törvényhatóságokat, hogy az elmebajosok összeírásakor külön tüntessék fel az alkoholisták számát. „Az alkoholos betegség rovatának kitöltése által elérni kívánom – úgymond a miniszter –, hogy tudomására jöhessenek annak, mekkora kárt okoz a szesszel való visszaélés hazánkban, mely körülmény úgy közigazgatási, mint nemzetgazdasági intézkedéseknek fogja alapját képezni.”¹²⁷

Magyarországon a bécsinél nagyobb hatása volt az 1903-ban Brémában megrendezett IX. nemzetközi alkoholizmus elleni kongresszusnak. A rendezvényen felmerült, hogy az iskoláknak és a gyermeknevelésnek is aktívabb szerepet kell szánni az alkoholelles küzdelemben.¹²⁸ A kongresszuson a magyar alkoholelles mozgalom eredményeiről Stein

¹²¹ A szeszmonopólium, Budapesti Hírlap, 1901. jún. 28. 12. p.

¹²² Máday, 1905. 6. p.

¹²³ Máday, 1905. 123-124. p.

¹²⁴ Az alkoholizmus ellenségei. 1901. ápr. 11. 5. p.

¹²⁵ Gyermekek iszákossága, Pesti Napló, 1901. nov. 19. 19. p.

¹²⁶ Máday, 1905. 124. p.

¹²⁷ Proskribált alkoholisták, 1901. <https://mek.oszk.hu/05500/05551/html/adypr0241.html> (2024. 11. 30.)

¹²⁸ Máday, 1905. 8. p.

Fülöp orvos számolt be, aki az 1901-es kongresszust követően „Hungária” néven megalakította a *Good-Templar* rend első magyarországi páholyát.¹²⁹ Az orvos kiemelte az egyetemi ifjúság megnyerésének szükségességét, javaslatára a kongresszust követően az Országos Közegészségügyi Egyesület életre hívott egy országos alkoholbiztosságot. A belügyminiszter pedig az elmeorvosintézetekből elbocsátottak absztinens egyesületeknél való megjelenési kötelezettségét rendelte el. További eredményként Csillag Gyula vezetésével megalakult az Országos Alkoholelles Egyesület.¹³⁰ A kongresszuson a következő, X. nemzetközi kongresszus helyszínének Budapestet választották. A döntést Náray Szabó Sándor a kormány képviselőjeként elfogadta, a miniszterelnök pedig 10 ezer koronát ajánlott fel a jövőbeli esemény megszervezésére.¹³¹

A Brémában elfogadott irányelvek hatására Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy minden iskolában olyan tankönyveket, olvasókönyveket használjanak, amelyek „az alkoholizmus emberi szervezetre gyakorolt gyilkos hatására” is felhívják a diákok figyelmét. Azokat a tankönyveket, amelyek nem tartalmaztak minimum egy, az előírásnak megfelelő olvasmányt, nem engedélyezték. Az olvasmányoknak természetesen meg kellett felelnie a tanulók szellemi fejlettségének, és illeszkedniük kellett a tantervhez – írta a *Budapesti Hírlap*.¹³² Wlassics 1903 májusában további két rendeletet adott ki a gyermekek védelme érdekében. Egyrészt felszólította a vármegyéket, hogy terjesszenek a közgyűléseik elé javaslatot arról, hogy a szülőknek tilos legyen tizenöt év alatti gyermekeiket kocsmába vagy egyéb mulatóhelyre vinni. Abban az esetben, ha mégis így tesznek, a kocsmá tulajdonosával egyetemben pénzbüntetésre kelljen számítaniuk. Másrészt a tizenöt év feletti, azaz már nem tankötelesnek számító fiatalok megóvása érdekében az ifjúsági egyesületek szabálytervezetébe beiktatta a mértékletes életre történő nevelést.¹³³ Dóczi Imre, az egyetemi hallgatók alkoholelles osztályának elnöke kérésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter a nép- és középiskolás diákság *Good-Templar* rendhez való csatlakozását is támogatta.

Wlassics utódja, Berzeviczy Albert 1904 nyarán utasította az Országos Alkoholelles Egyesületet, hogy a nyári szünidő alatt szervezzenek a tanítóképzőkben felolvasásokat. A tanfelügyelők kötelességévé tette, hogy iskolalátogatások során ellenőrizzék, hogy az 1903-as alkoholizmus elleni rendeletek végrehajtása érdekében történtek-e lépések. Valamint a nem

¹²⁹ Kárpáti, 1979. 130. p.

¹³⁰ Kongresszus az alkoholizmus ellen, *Budapesti Hírlap*, 1903. ápr. 23. 5. p.

¹³¹ Máday, 1905. 8. p.

¹³² Szegény tanulók ebédje, *Budapesti Hírlap*, 1903. ápr. 7. 4. p.

¹³³ Az alkoholizmus ellen, *Budapesti Hírlap*, 1903. máj. 10. 8-12. p.

mértékletes tanítók esetében „teljes szigorúsággal” járjanak el.¹³⁴ Az Alkoholelles Egyesület évi közgyűlésén beszámolt arról, hogy 80 alkalommal tartottak előadást iskolákban. Csillag Gyula felkérte az ország tanítóit, hogy terjesszék az alkoholelles mozgalmat, „...mert a siker úgy érhető el, ha az új nemzedék az alkohol átkos hatásának a tudatában növekszik fel.”¹³⁵

5.3. Máday Izidor és a X. nemzetközi alkoholelles kongresszus

Máday Izidor nyugalmazott miniszteri tanácsos, közgazdasági író az 1905-ös budapesti alkoholelles kongresszusra készülve összegyűjtötte az alkoholfogyasztáshoz kapcsolódó hazai adatokat, illetve kérdőívet küldött ki az országban uralkodó alkoholhelyzet felmérésére. Összefoglaló munkájában kitért az alkoholizmus okaira, történetére, következményeire, a hazai fogyasztásra vonatkozó adatokra és az alkoholfogyasztás negatív nemzetgazdasági szerepére is. A kérdőívet minden vármegyének eljuttatta. Ezek közül húsból az a visszajelzés érkezett, hogy az ott élő gyermekek rendszeresen fogyasztanak alkoholt, de még a csecsemőknek is jut valamilyen szeszes ital.¹³⁶ Udvarhelyről az a válasz érkezett, hogy „Már egészen kis korukban rá szoktatják a gyermekeket a pálinkaitalra. A betegágyas nők víz helyett isszák.”¹³⁷ Csík vármegye jelentése szerint a pálinkából a csecsemők is kapnak, a gyerekek „deciliterenként hordják haza” a kocsmából az italt szüleiknek. A beszámoló szerint Békés vármegyében pedig minden étkezés előtt iszik a család minden tagja. A legtöbb vármegyében a rossz táplálkozás mellett, azt kiegészítve ittak alkoholt, és a keresetük jelentős részét erre költötték el. A kérdőívre kapott válaszok szerint volt olyan vármegye, ahol a megkérdezettek a keresetük felét az alkohol megvásárlására költötték.¹³⁸ Máday hozzáfűzte még, hogy sok helyen bódító vagy egyéb ártalmas anyagot is adtak a szeszhez. A Komárom vármegyéből kapott jelentésben a következőt írták: „Azt tapasztaltam, hogy a szegények a gyermekeiknek mákonyos pálinkába áztatott kenyeret adnak, hogy aludjanak s a munkában a szülőket ne háborgassák.”¹³⁹ Máday mindezek alapján azt a következtetést vonta le, hogy az alkoholizmus olyan mértékben elterjedt az országban, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Dorner Béla Győr vármegyei főorvos a kongresszusról szóló Törvényhatósági Bizottsághoz írt beszámolójában megemlítette, hogy Mádayhoz hasonlóan ő is küldött ki egy kérdőívet a

¹³⁴ Berzeviczy a tanfelügyelőkhöz, Pesti Napló, 1904. szept. 9. 2. p.

¹³⁵ Az országos magyar alkohol-ellenes egyesület, Budapesti Hírlap, 1904. jún. 13. 12. p.

¹³⁶ Máday, 1905. 97. p.

¹³⁷ Máday, 1905. 98. p.

¹³⁸ Máday, 1905. 99. p.

¹³⁹ Máday, 1905. 110. p.

vármegyei alkoholhelyzet felmérésére. Ebben azonban nagyobb hangsúlyt fektetett az ifjúság alkoholfogyasztási szokásaira, így külön kérdésként szerepelt, hogy „Kapnak-e a gyermekek is szeszes italt (bor, sör, pálinka)?”.¹⁴⁰

Máday elgondolása szerint, mivel Magyarország egy bortermelő ország, ezért az alkohol tilalma nem megvalósítható, helyette a mértékletes hozzáállásra történő nevelés jöhet csak szóba. Javasolta, hogy a kormány rendelje el, hogy minden iskolafokozaton kötelező legyen az alkohollal való visszaélésről szóló oktatás, a tanároknak pedig adjanak útmutatást a felvilágosítás módját illetően. Az oktatás keretein belül „a leginkább veszélyeztetett néprétegeknek, t. i. napszámosoknak, gazdasági és ipari munkásoknak, kisgazdáknak és kisiparosoknak” készítsenek füzeteket, írta Máday.¹⁴¹ Az orvosok, közegészségügyi felügyelők pedig fordítsanak állandó figyelmet a pálinkafogyasztás terjedésének és az általa okozott bajoknak a felismerésére.¹⁴² A társadalom feladata Máday szerint az állami intézkedések támogatása, ebben főként a lelkészekre, a tanítókra, az orvosokra és a nőkre számított.¹⁴³ Az alkoholizmus elhárításának végső módját egy átfogó szociálpolitikai programban jelölte meg. Máday is tisztában volt vele, hogy a megszorítások az állam érdekeivel szembe mennek, így a munkájának célja inkább a társadalom figyelmének felkeltése volt a kongresszust megelőzően.

1905-ben a budapesti kongresszus hatására megnőtt a magyar sajtó érdeklődése is az alkoholizmus iránt, számos lap tudósított a X. nemzetközi alkoholelles kongresszusról. Az *Ország-Világ* értékelése szerint „A X. nemzetközi kongresszus bennünket magyarokat különösen érdekel. ... De a legnagyobb haszna a kongresszusnak az alkoholkérdés tudományos művelésén kívül abban nyilvánul meg, hogy a társadalomnak, a törvényhatóságoknak és minden egyéb társadalmi közösségnek érdeklődését fölkelte és ezáltal előmozdította az abstinens mozgalom további egészséges fejlődését.”¹⁴⁴ A szociáldemokrata *Népszava* tudósítása szerint a kongresszus célkitűzése a népi tévhitek tudományos megcáfolása, és az alkohol szervezetet és idegrendszert károsító hatására történő figyelemfelhívás volt. A cikkben kiemelt szerepet kapott az alkoholisták utódainak kérdésköre, mivel úgy vélték, hogy „Éppen az utódokra kifejtett ezen elkorcsosító hatás teszi az alkoholt az emberiség legborzasztóbb ellenségévé, mert itt már nem az egyén, hanem az egész faj állandó, biztos romlásáról és elfajulásáról van szó.” A különböző öröklött betegségeket, az elmebetegséget, a testi és szellemi

¹⁴⁰ Dorner, 1905. 39. p.

¹⁴¹ Máday, 1905. 144-145. p.

¹⁴² Máday, 1905. 145. p.

¹⁴³ Máday, 1905. 147. p.

¹⁴⁴ A X. nemzetközi alkoholizmus elleni kongresszus. *Ország-Világ*, 1905. szept. 17. 9. p.

ellenállás hiányosságát és a szoptatási képesség elvesztését is nagy százalékban a szülők alkoholizmusának számlájára írták. 1905-ben már külön tárgyalási pontként jelent meg az átöröklés és az iskolák bevonása a küzdelembe.¹⁴⁵

A budapesti alkoholelles kongresszuson 16 állam képviselője vett részt, köztük számos elismert tudós, akik a magyar orvosokhoz hasonlóan előadásokat is tartottak. A kongresszus főtitkárának Stein Fülöpöt választották.¹⁴⁶ A magyar kormány nevében Lukács György vallás- és közoktatásügyi miniszter üdvözölte a megjelenteket. A gyűlésre szeptember 12. és 16. között került sor a Műcsarnokban, de ezzel párhuzamosan egy alkoholizmusról szóló kiállítást is rendeztek. Érdekesség, hogy azokat a tanítókat vagy egyetemistákat, akik nem tudták kifizetni a belépőt, ingyen beengedték, amennyiben volt még szabad hely az előadásokon.¹⁴⁷

A kongresszuson egy egész napot szántak arra, hogy az alkoholizmus elleni iskolai nevelésről tanácskozzanak. A külföldi előadók javaslatai mellett, a magyar szakemberek is számos ötlettel álltak elő. Eötvös József Lajos királyi tanfelügyelő szerint a tanároknak meg kellene győznie a gyerekeket, hogy fogadalmat tegyenek a szeszes italoktól való tartózkodásról. Továbbá, a szegény gyermekek táplálkozásának javítása – reggeli pálinkázás helyett tej fogyasztása – mellett az alkoholelles oktatási anyagok számának növelését is javasolta a tankönyvekben. A tanfelügyelő arra is javaslatot tett, hogy a tanítók felügyelete alatt alakuljon minden településen „józan kör”, amely elvonhatja a fiatalokat a kocs máktól. Fisher Jakab, a pozsonyi állami kórház főorvosa is szintén az alkoholtól való tartózkodásra nevelésről beszélt, kíváncsnak tartotta, hogy a népiskolától az egyetemig minden iskolafokon megjelenjen a felvilágosítás. Javasolta, hogy a tanítóság saját példával bizonyítsa a diákoknak, hogy „az emberiség alkohol nélkül is meg tud élni”. Laczó Viktor budapesti hitoktató szintén az iskolai és a családi nevelés egymást kiegészítő jellegéről és az iskola antialkoholizmusra nevelő szerepéről beszélt. Ezáltal „a családokban uralkodó divatos alkoholizmust is bizonyára sikerül, ha már nem is mindenütt kiküszöbölni, de legalább is meggyöngíteni.”¹⁴⁸ A kongresszus utolsó napján a finn nőjogi aktivista, Helenius Alli-Frig próbatanítást tartott „Hogyan kell a gyermekeket a tartózkodásra tanítani” címmel. Sor került az absztinens egyetemi hallgatók első nemzetközi összejövetelére is, ahol szintén születtek javaslatok a diákság alkoholfogyasztásának mérséklése érdekében.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Az alkoholizmus ellen, Népszava, 1905. máj. 6. 8. p.

¹⁴⁶ Kárpáti, 1960. 172. p.

¹⁴⁷ Az alkoholizmus elleni kongresszus, Budapesti Hírlap. 1905. szept. 8. 11. p.

¹⁴⁸ Nemzetközi antialkoholista kongresszus, Pesti Napló, 1905. szept. 15. 12. p.

¹⁴⁹ Az alkoholelles kongresszus (2), Pesti Hírlap. 1905. szept. 16. 13-14. p.

A budapesti rendezvényt a következő években további kongresszusok követték. Az 1907-es stockholmi alkoholelles kongresszuson az orvosi körök ismételt az alkohol gyermekgyógyászatból való kiszorítása mellett foglaltak állást. Dóczi Imre magyar orvos a szeszes italok kórházakból történő teljes kizárását követelte.¹⁵⁰ Az Orvosi Hetilap 1909-es cikkében a gyerekeknek történő alkoholadást „műhibának” nevezte, a kismennyiségű alkoholfogyasztást sem ajánlották pubertáskor előtt.¹⁵¹ Az 1909-es londoni kongresszus egyik fő kérdése a tartózkodásra való nevelés kivitelezése volt. A kongresszuson Dóczi Az alkohol és hatása a gyermekekre címmel tartott előadást.¹⁵² Ebben adatokat közölt a magyar diákok szeszesitalfogyasztásáról, melynek összeírását a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelte el a Belügyminisztérium kezdeményezésére 1908-ban. A kiküldött kérdőíveket pedagógusok közreműködésével állították össze.¹⁵³ A felmérés szerint 86 gimnázium tanulói közül a gyerekek 26,07%-a mindennap fogyaszt alkoholt, míg mindössze a 23,8%-uk vallotta magát absztinensnek.¹⁵⁴

5.4. Iskolai felvilágosítás a megelőzés érdekében

Az első világháborút megelőző évtizedben az alkoholizmus elleni állami fellépés legfontosabb színtere az iskola lett. A hazai alkoholelles egyesületek követelése között a kocsmák vasárnapi zárva tartása mellett egyre gyakrabban szerepelt az alkoholkérdést tárgyaló iskolai felvilágosító röpiratok kiadása, az alkoholelles oktatás bevezetése. Többek között az Országos Magyar Alkoholelles Egyesület és a *Good-Templar* csoportok is végeztek felvilágosító tevékenységet az ifjúság körében.¹⁵⁵ 1905-ben rendeletben engedélyezték, hogy az iskolák növendékei részt vehessenek ezen egyesületek előadásain.¹⁵⁶ Apponyi Albert kultuszminiszter az 1907/8-as tanévben a tanítókat arra utasította, hogy figyeljék meg a tanulók alkoholfogyasztását, az szeszes italok szervezetükre gyakorolt hatását.¹⁵⁷ 1908-ban az Országos Alkohol-Bizottság alakuló ülésén az alkoholelles oktatás volt az egyik legfontosabb napirendi pont. Dóczi Imre orvos, *Az Alkoholizmus* című újság szerkesztője úgy vélte, hogy a gyermekek alkoholfogyasztásának csökkentéséhez, megszüntetéséhez a tanítók megfelelő felkészültsége szükséges. Ezért javasolta, hogy a pedagógusok vegyenek részt szakértők által

¹⁵⁰ A XI. nemzetközi alkoholelles kongresszus, Pesti Hírlap, 1907. aug. 2. 8. p.

¹⁵¹ Idegkórtan, Orvosi Hetilap, 1909. márc. 21. 9. p.

¹⁵² A XII. nemzetközi alkoholizmus elleni kongresszus, Pesti Hírlap, 1909. júl. 24. 8. p.

¹⁵³ Kárpáti, 1979. 144. p.

¹⁵⁴ Kárpáti, 1979. 144. p.

¹⁵⁵ Kárpáti, 1979. 129-133. p.

¹⁵⁶ Kárpáti, 1979. 138. p.

¹⁵⁷ Küzdelem az alkohol ellen, Tolnamegyei Közlöny, 1907. nov. 21. 5. p.

tartott alkoholizmusról szóló előadásokon.¹⁵⁸ A *Pesti Hírlap* 1909-ben az Alkoholelles Liga ifjúságnak szóló felhívását közölte, melyben a fiatalokat az alkoholfogyasztás mellőzése érdekében az érettségi bankett kihagyására kérték.¹⁵⁹ 1911-ben a *Pesti Napló* gróf Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeleteit is leközölte. Zichy az alkoholelles oktatás megerősítése mellett többek között elrendelte, hogy a 15 éven aluliakat tiltsák ki a kocsmákból. Továbbá az ifjúsági egyesületek tartsanak előadásokat a szeszes italok veszélyeiről, valamint a népiskolákban évente egyszer rendezzenek alkoholelles napot.¹⁶⁰ Azaz, „minden évben külön nap szenteltessek kizárólag arra a célra, hogy az alkoholizmus káros hatását az iskola növendékeivel behatóan ismertessék”, amelyre Zichy mintaelőadásokat is készített.¹⁶¹ 1914-ben a Társadalmi Múzeum Jankovich Béla kultuszminiszter megbízásából alkoholelles kiállítást szervezett, melyet a fővárosi iskolák diákjai szervezeten nézhettek meg.¹⁶²

Az oktatási szaklapok már 1905 előtt is azt az álláspontot képviselték, hogy az alkoholizmus elleni fellépés a gyermekek körében a tanári kar támogatása nélkül nem érhet el sikert. Érvelésük szerint „Senki sem látja közelebből az alkohol romboló hatását, senki sem szenved egyénileg is többet – leszámítva az alkoholfogyasztókat és családjaikat – az alkohollal való visszaélés miatt, mint a tanító, senkinek sem áll tehát jobban érdekében, hogy a baj leküzdése érdekében aktív szerepet vállaljon.”¹⁶³ A *Tolnamegyei Közlöny* cikke szerint a tanító feladata, az, hogy az iskolában „az alkoholizmus káros hatásairól tanulóit meggyőzze”, a kocsmától pedig távoltartsa a gyermekeket. A szülőktől követelje a gyerekek alkoholtól való eltiltását, egyéb esetben jelentenie kell a gondviselőket az illetékes hatóságnál. Iskolán kívül a pedagógusnak ifjúsági egyesületet vagy mértékletességi társaságot kellene alakítania. A falvak egyesületeiben a tanító tartson felolvasásokat, előadásokat az alkohol mértéktelen fogyasztásának következményeiről. Mindenekelőtt pedig ő maga mutasson jó példát.¹⁶⁴

Gyakran kitértek arra is, hogy a tanítónak a kocsmá helyett valamilyen más szórakozási lehetőséget kellene biztosítania a népnek. Például daloskörök, népkávéházak alapításával, vagy egyéb szabadban végezhető foglalkozások szervezésével úgy, mint kirándulások, játékok, kerti-

¹⁵⁸ Az alkohol ellen, *Pesti Hírlap*, 1908. dec. 5. 21. p.

¹⁵⁹ Az Alkoholelles Liga az ifjúsághoz, *Pesti Napló*, 1909. jún. 5. 13. p.

¹⁶⁰ A kultuszminiszter az Országos Katolikus Szövetséghez, *Pesti Napló*, 1911. nov. 11. 16. p.

¹⁶¹ Alkoholelles nap, *Népnevelők Lapja*, 1912. ápr. 5. 29. p.

¹⁶² Alkoholelles kiállítás, *Budapesti Hírlap*, 1914. ápr. 26. 14. p.

¹⁶³ Ember János: Küzdelem az alkoholizmus ellen, *Néptanítók Lapja*, 1905. jan. 19. 6. p.

¹⁶⁴ Károlyi Károly: Mit tehet a tanító a községében az alkoholizmus meggátolása ügyében?, *Tolnamegyei Közlöny*, 1904. aug. 4. 2. p.

vagy kézművesmunka, testgyakorlatok.¹⁶⁵ Lehetséges megoldásként tekintettek a méhészkedés népszerűsítésére is.¹⁶⁶

1906-ban a *Néptanítók Lapja* szükségesnek tartotta, hogy törvényben tegyék kötelezővé az alkoholelles oktatást, illetve tantervben nyújtsanak útbaigazítást az absztinenciára való nevelés módjára. A témában szaktanfolyamok tartását is javasolták a pedagógusok képzésére. Sőt, a cikk szerint ideális lenne, ha megalakulna a tanítók alkoholelles egyesülete is.¹⁶⁷ Az alkohol elleni nevelést azért is tartották szükségesnek, mert számos kutatás kimutatta, hogy az absztinens tanulók tanulmányi eredménye jobb, mint alkoholt fogyasztó társaiké. 1914-ben Walló Albert ungvári tanár az iskolai önképzőköröknek is nagyobb szerepet szánt az „alkoholvészre vonatkozó adatok” tanulmányozására a diákok számára kitűzött pályadíjak révén. Ezeket javaslata szerint az alkoholelles napokon fel lehetne olvasni, meg lehetne vitatni.¹⁶⁸

Valójában azonban az oktatás és a felvilágosítás – megelőzés formájában – a probléma egy részére jelenthetett megoldást. Nehézséget okozott a tanítók felkészületlensége és túlterheltsége, illetve az is, hogy az állam pénzügyi bevételeit féltve a preventív intézkedéseket is csak félszívvel támogatta. Ezért nem sikerült például az alkoholelles mozgalomnak azt sem elérnie, hogy a kocsmák vasárnap zárva tartsanak.¹⁶⁹ A századforduló minden pozitív orvosi, civil és szakpolitikai törekvése ellenére azonban az első világháború kitörése háttérbe szorította az alkoholkérdést, hiszen minden területen jóval nagyobb volumenű kárt okozott. Így a világháború alatt nem születtek további alkoholelles rendelkezések.¹⁷⁰

6. Összegzés

A 19. században a technológia fejlődése, az iparszerű szesztermelés következtében megnőtt az alkoholfogyasztás Magyarországon. A filoxéra járvány, illetve relatív olcsósága miatt a pálinka vált az alacsonyabb státuszú rétegek mindennapi alkoholtartalmú italává. Az alkoholt a számos tévhit és ivási alkalom, valamint a társasági nyomás hatására az emberek korra és nemre való tekintet nélkül előszeretettel fogyasztották. Az orvostudomány a 19. század végére felismerte

¹⁶⁵ Eötvös Károly Lajos: Az iskola az alkohol elleni harcban, *Néptanítók Lapja*, 1905. aug. 3. 5. p.

¹⁶⁶ Sebestyén Ferenc: Községi méhes, *Néptanítók Lapja*, 1905. márc. 2. 25. p.

¹⁶⁷ Kondor Zoltán: Küzdelem az alkoholizmus ellen, *Néptanítók Lapja*, 1906. okt. 11. 6-7. p.

¹⁶⁸ Walló Albert: Az ifjúsági önképzőkörök az antialkoholizmus szolgálatában, *Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye*, 1914. 20. sz. 22-23. p.

¹⁶⁹ Kárpáti, 1979. 153. p.

¹⁷⁰ Kárpáti, 1979. 159. p.

az alkoholfogyasztással járó káros egészségügyi és társadalmi problémákat, az alkoholizmusra már akkor betegségként tekintettek.

Az 1880-es évektől az orvosok külön figyelmet szenteltek a szeszes italok gyermekekre gyakorolt közvetett hatásának is. Eleinte csak az alkoholizmusban szenvedő szülők elhanyagoló nevelését, rossz példáját látták problémának, majd nemzetközi hatásra az alkoholizmus átöröklődő jellegét is felismerték. Az 1890-es évekre az ifjúság csecsemőkortól való közvetlen alkoholos kitettségére is egyre gyakrabban hívták fel a figyelmet. Az orvosi körök az 1890-es évek nemzetközi kongresszusain tematizálták az alkohol fiatalok szervezetére gyakorolt káros hatásait. A századforduló évtizedeiben számos represszív és preventív jellegű javaslat született a gyermekek védelme érdekében. Azonban a kérdéssel foglalkozó orvosok és értelmiségiek egy átfogó, életszínvonal javítását célzó szociálpolitikai intézkedéscsomagot tartottak hosszú távon megoldásnak. Az 1901-es és 1903-as nemzetközi alkoholizmus elleni kongresszust követően a magyar kormány is foglalkozni kezdett a gyermekek alkoholfogyasztásának problémájával. Elsősorban az oktatáson, felvilágosításon keresztül, főként a tanító személyére támaszkodva igyekeztek a probléma ellen hatni. A vallás- és közoktatásügyi miniszterek preventív jellegű intézkedéseket fogantatosítottak, elsősorban a felvilágosításra helyezve a hangsúlyt. Az 1905. évi X. nemzetközi kongresszus azért volt jelentős, mert Budapesten rendezték és a magyar sajtó is részletesen beszámolt róla, így a téma bekerült valamennyire a közbeszédbe.

A kongresszust követően az (gyermek)alkoholizmus elleni harc fő színterévé ideiglenesen az iskola vált. Az állam azonban a szeszdóból befolyó hatalmas jövedelméről nem kíván(t) lemondani, így az antialkoholista mozgalom represszív törekvései sem érhetek célba. Az alkohol elleni oktatás teljes egészében a tanári karra hárult. Ennek legmeghatározóbb rendeletei az 1903-as tankönyveket érintő, és az 1911-es alkoholelles napot bevezető rendeletek voltak.

Az orvostudomány eredményeinek hatására az 1900-as évek elején tehát történtek lépések a gyermekek alkoholizmustól való megvédése érdekében. Azonban ezek tényleges eredményessége nehezen tetten érhető a korabeli adatok hiányában. A századforduló alkoholelles mozgalomának kétségtelen eredményeként könyvelhető el azonban, hogy a szeszes italok használatát az orvoslásban, a gyermekgyógyászatban megszüntették.

Ha napjaink alkoholstatisztikájára tekintünk, amikor az alkohol pusztító hatása közismert, felmerül a kérdés, hogy egyáltalán reális-e a vizsgált korszakban ennél nagyobb eredményességet várni. A szeszes italok által okozott károkat ugyan már akkor felismerték, de az alkoholfogyasztás komplex problémaköre megoldatlannak bizonyul. A kérdés pedig azóta is

nyitva maradt: Miként lehetne hathatósan csökkenteni a gyermekek, fiatalok vagy a felnőttek alkoholfogyasztását Magyarországon és a világon?

Felhasznált források

Könyvek

Andorka Sándor: Miért beteg a magyar nép? Győr, Magyarországi Független Good-Templár Rend, 1911.

Az alkoholizmus ellen való védekezés: a szegedi Árpád szabadkőműves páholynak az alkoholizmus meggátlására célzó mozgalom kezdeményezése tárgyában tett előterjesztésére vonatkozó jelentés és eszmecsere. Budapest, Werbőczy Nyomda, 1901.

Csillag Gyula: Az iszákosság korlátozásáról. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1894.

Demme, Rudolf: Über den Einfluss des Alkohols auf den Organismus des Kindes. Stuttgart, Verlag von Ferdinand Enke, 1891.

Dorner Béla: Az alkoholizmus kérdése. Győr, Gross Nyomda, 1907.

Földes Béla: Magyarország statisztikája: Összehasonlítva egyéb államokkal, különös tekintettel Ausztriára. Budapest, Eggenberger, 1885.

Kárpáti Endre: A magyarországi alkoholizmus elleni küzdelem múltjából. Budapest, Medicina, 1979.

Keleti Károly (szerk.): Magyarország népességének élelmezési statistikája physiologiai alapon. Budapest, Országos Magyar Királyi Statistikai Hivatal, 1887.

Máday Izidor: Adatok az alkoholizmus kérdésének ismertetéséhez. Budapest, Kilián Frigyes Utóda Bizománya, 1905.

Nagyiváni Fekete Gyula: A dologház és lakói. Budapest, 1891.

Nagyiványi Fekete Gyula: Az alkohol és a mezőgazdasági népesség. In: Gyulai Pál (szerk.): Budapesti Szemle. 83.kötet. Franklin Társulat, Budapest, 1895.

Nagyiváni Fekete Gyula: Az elhagyott gyermekek és a fiatalkori büntettek gondozása. A magyar jogászegylet bűnügyi bizottságának felhívására. Budapest, 1893.

Párniczky Ede: Magyarország gazdasági statisztikai kézikönyve. I. évfolyam. Budapest, Athenaeum R. Társulat, 1887.

Stein Fülöp: Az alkohol. Budapest, Hornyánszky Nyomda, 1906.

Szabó György: A szeszes italok molochja. Kalocsa, Jurcsó Antal Könyvnyomdája, 1906.

dr. Temesváry Rezső: A női test betegségei s a tejelválasztás és szoptatás közötti összefüggés. In: A tejelválasztás és szoptatás élet- és kórtanának kézikönyve. Budapest, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1901.

Tanulmányok

Adatok a gyermekek alkohol élvezetéről. = Ifjúság és egészség: iskolaegészségügyi folyóirat, 1900. 1. sz. 11. p.

A gyenge tanulók szüleinek alkoholizmusáról. = Iparegészségügy, 1908. 22. sz. 9. p.

Alkoholizmus a társadalomban. = Ifjúság és egészség, 1900. 8. sz. 1-5. p.

A szeszes italok mértéktelen élvezetéről. = Gyógyászat, 1889. 5. sz. 9-10. p.

A X. nemzetközi alkoholizmus elleni kongresszus. = Ország-Világ, 1905. 38. sz. 9-11. p.

Az alkalmazott higiéné a bányászat és kohászatnál. = Iparegészségügy, 1908. 4. sz. 2-4. p.

Az alkoholfogyasztásról. = Jó Egészség, 1912. 20. sz. 2-4. p.

Az iszákosságról. = Néptanítók Lapja 1889. 2. sz. 1-4. p.

Baumgarten Izidor: Az alkohol mint bünszerző. = Jogállam, 1908. 9. sz. 637-672. p.

Boucherand: A dajka alkoholismusa által okozott görcsökről. = Orvosi Hetilap 1892. 13. sz. 10. p.

Csillag Gyula: A gyermekek alkoholismusa elleni védekezés törvényhozási és társadalmi szempontból: előadás vázlata: előadatott a nemzetközi gyermekvédő congressuson 1899. évi szeptember 16-dikán. Budapest, Pesti Lloyd-társulat Kny., 1899. 138-143. p.

Elekes Zsuzsanna – Bencsik Nóra: Egy főre jutó alkoholfogyasztás. In: Elekes Zsuzsanna (szerk.): Alkoholhelyzet Magyarországon. Budapest, L'Hartmann Kiadó, 2023. 27-42. p.

Ember János: Küzdelem az alkoholizmus ellen. = Néptanítók Lapja, 1905. 3. sz. 5-7. p.

Eötvös Károly Lajos: Az iskola az alkohol elleni harcban. = Néptanítók Lapja, 1905. 31. sz. 4-6. sz.

Grósz Gyula: Mikor adjunk a gyermekeknek szeszes italokat? = Gyógyászat, 1894. 29. sz. 1-3. p.

Hollós József: A tuberculosis-immunitás s az ebből levonható következtetések. = Orvosi Hetilap, 1913. 37. sz. 4-7. p.

Idegkórtan. = Orvosi Hetilap, 1909. 12. sz. 9-10. p.

Kárpáti Endre: A magyarországi alkoholelles mozgalom története. In: Palla Ákos (szerk.): Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei 19. Budapest, 1960. 137-218. p.

Kondor Zoltán: Küzdelem az alkoholizmus ellen. = Néptanítók Lapja, 1906. 41. sz. 6-9. p.

Lechner Károly: Az elmefogyatékokról. = Orvoscépzés, 1911. 8. sz. 546-578. p.

Nagy Béla: Az alkoholizmusról, különös tekintettel annak közegészségügyi fontosságára. = Orvosi Hetilap, 1893. 6. sz. 4-10. p.

Nagyiványi Fekete Gyula: Az iszákosság és a büntettek. In: Gyulai Pál (szerk.): Budapesti Szemle. 100. kötet. Franklin Társulat, Budapest, 1899. 361-378. p.

Schlosz Lajos: A nagy ellenség. = Néptanítók Lapja, 1905. 38. sz. 1-3. p.

Sebestyén Ferenc: Községi méhes. = Néptanítók Lapja, 1905. 9. sz. 24-26. sz.

Társadalmi elfajulások. = Jó Egészség, 1910. 4. sz. 7. p.

Walló Albert: Az alkoholizmus és utódaink. = Görög Katholikus Szemle, 1914. 22-31. sz. 1-4. p.

Walló Albert: Az ifjúsági önképzőkörök az antialkoholizmus szolgálatában. = Az Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye, 1914. 20. sz. 19-23. p.

Zádor Gyula: Az ifjuság és a korcsma. = Néptanítók Lapja, 1894. 20. sz.

Napilapok

A bécsi kivételes törvényszék. = Pesti Napló, 1884. márc. 7. 3. p.

A Budapesten tartott II-dik nemzetközi „Gyermekevédő-congressus” orvosi szakosztálya előadásainak kivonata. = Orvosi Hetilap, 1899. 39. sz. 5-9. p.

A budapesti nemzetközi alkoholelles kongresszus előkészítése. = Pesti Napló, 1904. okt. 6. 276. sz. 13. p.

A gyermek védelme. = Pesti Hírlap, 1899. aug. 16. 226. sz. 1-2. p.

A kultuszminiszter az Országos Katolikus Szövetséghez. = Pesti Napló, 1911. nov. 11. 268. sz. 16. p.

Alkoholelles kiállítás. = Budapesti Hírlap, 1914. ápr. 26. 99. sz. 14. p.

Alkoholelles nap. = Népinevelők Lapja, 1912. 7. sz. 29. p.

A munkásosztály táplálkozási viszonya Magyarországon. = Népszava, 1890. jún. 1. 1. p.

A pénzügyi bizottság munkája. = Pesti Napló, 1899. jún. 28. 177. sz. 5-6. p.

A szeszmonopólium. = Budapesti Hírlap, 1901. jún. 28. 175. sz. 12. p.

A VIII. Nemzetközi Közegészségi és Demográfiai Kongresszus. = Vasárnapi Ujság, 1894. szept. 2. 1-6. p.

A XI. nemzetközi alkoholelles kongresszus. = Pesti Hírlap, 1907. aug. 2. 183. sz. 8. p.

A XII. nemzetközi alkoholizmus elleni kongresszus. = Pesti Hírlap, 1909. júl. 24. 174. sz. 8. p.

Az alkohol ellen. = Pesti Hírlap, 1908. dec. 5. 291. sz. 20-22. p.

Az alkoholelles kongresszus. (1) = Budapesti Hírlap, 1905. szept. 15. 255. sz. 12. p.

Az alkoholelles kongresszus. (2) = Pesti Hírlap, 1905. szept. 16. 257. sz. 13-14. p.

Az alkoholelles kongresszus. (3) = Pesti Hírlap, 1905. szept. 15. 256. sz. 12-13. p.

Az Alkoholelles Liga az ifjúsághoz. = Pesti Napló, 1909. jún. 5. 132. sz. 13. p.

Az alkoholisták összeírása. = Budapesti Hírlap, 1901. jún. 15. 162. sz. 7. p.

Az alkoholizmus ellen. (1) = Budapesti Hírlap, 1903. máj. 10. 127. sz. 8. p.

Az alkoholizmus ellen. = Budapesti Hírlap, 1904. júl. 30. 210. sz. 12. p.

Az alkoholizmus ellen. = Népszava, 1905. máj. 6. 68. sz. 8-9. p.

Az alkoholizmus-ellenes oltás. = Pesti Hírlap, 1899. dec. 28. 8. p.

Az alkoholizmus elleni kongresszus. = Budapesti Hírlap, 1905. szept. 8. 248. sz. 11. p.

Az alkoholizmus ellenségei. = Budapesti Hírlap, 1901. ápr. 11. 99. sz. 5-6. p.

Az alkoholizmus terjedése. = Budapesti Hírlap, 1900. jan. 11. 10. sz. 2. p.

Az iszákosság. = Pesti Napló, 1891. szept. 5. 243. sz. 1. p.

Az országos magyar alkohol-ellenes egyesület. = Budapesti Hírlap, 1904. jún. 13. 163. sz. 12. p.

Berzeviczy a tanfelügyelőkhöz. = Pesti Napló, 1904. szept. 9. 249. sz. 2. p.

Braun Sándor: Az iszákosság. = Pesti Napló, 1891. szept. 5. 1. p.

Deutsch Ernő: Az átöröklésről. = Budapesti Orvosi Újság, 1905. 11. sz. 10. p.

Elkerült büntetés. = Pesti Hírlap, 1887. jún. 25. 6. p.

Gyermekek iszákossága. = Pesti Napló, 1901. nov. 19. 319. sz. 15. p.

Gyilkosság elmezavarban. = Budapesti Hírlap, 1886. okt. 20. 7. p.

Károlyi Károly: Mit tehet a tanító a községében az alkoholizmus meggátolása ügyében? = Tolnamegyei Közlöny, 1904. 31. sz. 2. p.

Kongresszus az alkoholizmus ellen. = Budapesti Hírlap, 1903. ápr. 23. 111. sz. 6. p.

Korhely gyermek. = Pesti Napló, 1895. júl. 13. 2. p.

Küzdelem az alkohol ellen. = Tolnamegyei Közlöny, 1907. 47. sz. 5. p.

Mi az alkoholizmus? = Szabadság, 1898. 91. sz. 3. p.

Nemzetközi antialkoholista kongresszus. = Pesti Napló, 1905. szept. 15. 255. sz. 12. p.

Szegény tanulók ebédje. = Budapesti Hírlap, 1903. ápr. 7. 96. sz. 4. p.

Internetes források

WHO: Alcohol use disorders (15+), [Alcohol use disorders \(15+\), 12 month prevalence \(%\) with 95%](#) (2024. 12. 19.)

Magyar Szó, 1901. 06. 16. 6. Proskibált alkoholisták, <https://mek.oszk.hu/05500/05551/html/adypr0241.html> (2024. 11. 30.)

Servet Yanatma: Underage binge drinking rates in Europe are twice as high as adults. Which countries are worst hit? <https://www.euronews.com/next/2024/01/17/binge-drinking-rate-in-adolescents-is-double-that-of-adults-in-europe-its-worse-in-these-c> (2024. 11. 30.)

WHO: 15-years old any alcoholic beverage consumed in past 12 months.
[https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/15-years-old-any-alcoholic-beverage-consumed-in-past-12-months-\(-\)](https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/15-years-old-any-alcoholic-beverage-consumed-in-past-12-months-(-)) (2024. 11. 30.)

36 iráni alkoholfogyasztásban halt meg a koronavírustól tartva.
https://index.hu/kulfold/2020/03/10/36_irani_alkoholmergezesben_halt_meg_a_koronavirustol_tartva/ (2024. 11. 30.)

Lezárás dátuma: 2024. december